

I.III VÝVOJ SLIEZSKEJ IDENTITY – POROVNANIE DLHODOBÝCH SOCIOLOGICKÝCH VÝSKUMOV (1967 – 2018)

THE DEVELOPMENT OF SILESIAN IDENTITY – A COMPARISON OF LONG- TERM SOCIOLOGICAL RESEARCHES (1967 – 2018)

Olga Šrajerová

Slezské zemské muzeum, Opava, Česká republika

srajerova@szm.cz

Abstrakt:

Cieľom predloženého príspevku ⁴¹je zhodnotiť doterajší stav výskumu problematiky identity v pohraničných regiónoch ČR, charakterizovať hlavné výsledky výskumov Slezského ústavu SZM od konca 60. rokov do súčasnosti. Slezský ústav SZM (ČSAV) v Opave bol prvým akademickým pracoviskom, ktoré sa v rámci Československa začalo systematicky zaoberať štúdiom národnostnej problematiky a v rámci toho výskumom etnickej identity českej majority a národnostných menšín Poliakov a Slovákov ako aj regionálnej identity obyvateľov českého Sliezka. Príspevok bude sledovať metodiku, výsledky výskumov a možnosti komparácie so závermi nového výskumu realizovaného v rámci projektu NAKI II v roku 2018.

Kľúčová slova: *identita, Sliezsko, sociologické výskumy*

Abstract:

The aim of the paper is to evaluate current condition of identity research in border regions of the Czech Republic and to describe the results of research made by the Silesian Institute since the end of the 1960s to present. The Silesian Institute of SZM (Czechoslovak Academy of Sciences) in Opava was the first academic institution to systematically deal with the study of nationality issues within Czechoslovakia and to research ethnic identity of both Czech majority and national minorities of Poles and Slovaks as well as the regional identity of inhabitants of the Czech Silesia. The paper will apply the methodology, research results and comparison possibilities with the conclusions of the research carried out under the NAKI II project in 2018.

Key words: *identity, Silesia, sociological researches*

1 Úvod

V rámci jednotlivých sociálnovedných disciplín zaznamenal v posledných 60 rokoch koncept identity rozhodujúci rozmach. Hlavne v priebehu 90. rokov sa stal pojem identita takmer všadeprítomný. Bol vnímaný dvomi základnými perspektívami ako individuálny fenomén (ovplyvňujúci stratégiu jednania konkrétnych aktérov), ako kolektívny fenomén (historicko-kritický prístup k nacionalizmu a rade ďalších historických fenoménov).

⁴¹ Štúdiá vznikla v rámci riešenia projektu NAKI, *Identita, kultura a spoločnosť českého Sliezka v procese modernizácie s dopadom na kultúrny krajinu*, reg. č. DG18P02OVV047.

Definície sa rôznia, koncept identity vychádzajúci z prostredia analytickej psychológie, sa vyskytoval v psychológii a sociológii odkiaľ ho prebrala historiografia - prechod od individuálneho psychosociálneho chápania smerom ku kultúrne sociálnemu rámcu ako základnému nástroju pre vysvetlenie kolektívneho sociálneho jednanja a vzniku pôsobenia moderných sociálnych štruktúr (otázky sociálnych a kultúrnych interakcií). Metodologické východisko knovo koncipovaným priestorovým analýzám spočívalo na predpoklade, že kolektívne identity nie sú formované len v sociálnom, ale tiež v geografickom priestore. Podobne ako v prípade sociokultúrnych identít prebiehala „teritorializácia“ priestoru na základe rozdelenia kategórií „naše“ a „cudzie“ a vedomie súňaležitosti s určitým teritóriom tvorilo základ procesu formovania sociopriestorových identít. Priestorová škála, na ktorej boli jednotlivé typy sociopriestorových identít vytvárané siahala od lokálnej cez regionálnu a národnú až k nadnárodnej úrovni. Základný rozdiel medzi identitou regionálnou a národnou je v ich samotnej podstate - kým regionálne identity sú spojené s určitým územím, regiónom, národná identita je naviazaná na určité spoločenstvo.⁴²

Ľudská prirodzenosť spočíva v usilovaní o identitu, ktorá je založená na dvoch základných princípoch. Jednak je to princíp kompetencie vo výrobných, sociálnych a personálnych vzťahoch. Druhým princípom našej identity je vedomie našej sociálnej integrity vo svete zdieľaných významov. Kým v tradičnej spoločnosti bola identita súčasťou systému sociálnych úloh, statusov a väzieb, v modernej spoločnosti je osobná identita stále menej výsledkom predom daných historických a sociálnych kontextov a musí byť naopak aktívne konštruovaná. V tradičnej spoločnosti prevládali náboženská, dynastická a hlavne teritoriálna dimenzia kolektívnej identity, ktoré podopierali politické inštitúcie, v modernej spoločnosti prevláda ako kolektívna dimenzia identity národná identita, ktorá sa stala zdrojom legitimacy moderného štátu.⁴³

Identitu človeka nemožno chápať staticky ako navždy danú a stabilizovnú štruktúru, v priebehu života sa mení vedomie súňaležitosti, či stotožnenia s nejakým sociálnym celkom, hodnotou, ideou, so sebou samým apod. Životný beh prináša stále novú a novú aktualizáciu vzťahu medzi identitou, spoločnosťou a vonkajším svetom vôbec. Je žiadúce v tejto súvislosti poznamenať, že identita má pluralitnú povahu a vzťahuje sa nielen k jednotlivcom, sociálnym subjektom, skupinám, hodnotám, vzorom, kultúram, ale tiež k rôznym udalostiam, fyzickému prostrediu a rôznym hmotným objektom. Je to mnohovrstvový sociálno psychologický fenomén. Záleží na danom okamžiku a druhu ľudskej činnosti, ktorý faktor identity práve dominuje. Identita človeka je tvorená mnohými vzťahmi k okolitému svetu, má mnoho podôb a aspektov. Územná identita býva spojovaná s určitým územím, lokalitou, regiónom, miestom. Región chápeme ako prirodzené spoločenstvo ľudí s rovnakými záujmami, identitou, históriou, folklórom, kultúrou. Na vyššom stupni sa nachádza identita národná, ktorá predstavuje vzťah k štátu či národnému spoločenstvu. V súčasnosti je tejto identite venovaná najväčšia pozornosť.

Prirodzenou potrebou každého jedinca je niekde patriť, identifikovať sa s nejakým sociálnym organizmom, s nejakou sociálnou skupinou. Každý človek je členom početných sociálnych skupín, má viacvrstvovú skupinovú identitu.⁴⁴ Identifikácia sa človeka s určitým sociálnym organizmom vyplýva z jeho prirodzenej potreby začleniť sa do určitého sociálneho, kultúrneho, politického a ekonomického kontextu a je determinovaná celým radom faktorov. Konštrukcia národných identít vychádza práve z tejto prirodzenej túžby človeka po zaradení do určitej primárnej ľudskej komunity, z prirodzenej ľudskej potreby patriť k vyššiemu celku, z túžby po kolektívnom vyjadrení sebaidentifikácie a sebainterpretácie. Kolektívne identity v streoeurópskom priestore neformulovala homogénna národná tradícia, ale etnicko-kultúrna pluralita a heterogenita. Preto tu bola kolektívna národná identita konštruovaná väčšinou ako uvedomelá úloha (zabúdanie, potláčanie), alebo ako (znovu) vynájdenie tradície (invention of tradition).⁴⁵

⁴² POWER, Martina., KUČERA, Rudolf. Úvod: kategorie identity v současné historiografii. KUČERA, Rudolf. a kol. *Identity v českých zemích 19. a 20. století. Hledání a proměny*, Praha 2012, s. 9 - 23.

⁴³ MÜLLER, Karel B., *Formování pozitivních identit mezi minulostí a budoucností. Příspěvek k projektu evropské identity In Sociologický časopis 2007, Vol 43, No 4. soc cas2007-4indb 785 [cit. 30. 3. 2013].*

⁴⁴ KILIÁNOVÁ, Gabriela. *Teoretické východiská pre výskum etnických otázok v národopise /etnológii na Slovensku. Identita etnických spoločenstiev. Bratislava: Ústav etnológie SAV, 1998. s. 9 - 24.*

⁴⁵ PODOBA, Juraj. *Identita a moc:etnický konflikt v kontexte transformačných procesov . KILIÁNOVÁ, G., KOWALSKÁ, E., KREKOVIČOVÁ, E.(eds.) My a tí druhí v modernej spoločnosti, Bratislava: Veda 2009, ISBN978-80-224-1025-0, s. 562 - 563.*

Predmetným obsahom tohoto zdelenia je charakteristika vývoja regionálnej a národnej identity cez prizmu sociologických výskumov Sliezskeho ústavu SZM (ČSAV) v Opave realizovaných od polovice 60. rokov do súčasnosti v pohraničných oblastiach českých krajín, predovšetkým v oblasti českého Sliezska. Cieľom príspevku je podať analýzu metodiky jednotlivých výskumov, popísať priebehu ich realizácie a hlavne priblížiť ich výsledky v návaznosti na otázky sliezskej identity skúmané v projekte NAKI *Identita, kultura a spoločnosť českého Sliezska v procese modernizácie s dopadom na kulturní krajinu*.

2 Sliezsko a regionálna identita

Regionálna identita je jednou z foriem identity, predstavuje vzťah medzi človekom a miestom, v ktorom žije alebo žil. Človek si vytvára určitú väzbu a stotožňuje (identifikuje) sa s priestorom, s prostredím, v ktorom žije. Regionálna identita sa vzťahuje k rôzne vymedzeným územiám (miesto, obec, mesto, štát, Európa etc.), ktoré nechápeme len ako prírodné prostredie, ale berieme do úvahy aj ich sociálne obsahy, medzilidské vzťahy, zážitky a spomienky, teda sociokultúrny systém miesta a ľudí, ktorí v tomto priestore žijú. Je sprostredkovaná inštitúciami, médiami, kolektívnou pamäťou. Väzbu na miesto vnímame ako fenomén, ktorý pozostáva z viacerých zložiek, podstatné sú zložky emocionálna a kognitívna.⁴⁶ Ľudia si musia uvedomiť, že niečo ako región existuje a má svoje priestorové limity. Pre identifikáciu s daným regiónom je potrebné poznať aj ostatné regióny, s ktorými môžu obyvatelia svoj domovský región porovnávať.

Dôležitým konceptom pri formovaní regionálnej identity je tiež proces inštitucionalizácie regiónu, vytvorenie jeho funkčných priestorových štruktúr v rámci spoločnosti. Každá regionálna identita má aj rozmer etnický. Zjednocuje také antropologické a sociologicko politické javy ako je príslušnosť k etniku, vlastenectvo, národná hrdosť, lokálpatriotizmus, spoločná história, hmotné i duchovné kultúrne tradície.

Zdanlivo homogénna spoločnosť prihraničných regiónov bola v skutočnosti zmesou obyvateľov rôzneho národnostného, etnického, náboženského a regionálneho zakorenenia v oveľa širšej miere ako v ostatných regiónoch Českej republiky. Napriek homogenizačným snahám socialistického obdobia sa zachovali určité kultúrne rozdiely, ktoré môžu čiastočne (pozitívne aj negatívne) ovplyvňovať aj súčasný rozvoj regiónov a krajiny a multikultúrnym prienikom, pokiaľ existuje, môže vzniknúť nová kvalita.

Sliezsko predstavovalo v minulosti národnostne heterogénny región, v ktorom popri slovanskom obyvateľstve (poľskom a českom) žilo aj obyvateľstvo nemecké a židovské. Jeho národnostný vývoj bol veľmi zložitý. Národné povedomie bolo často nahradzované jazykovou príslušnosťou a pojem národnosti pocitom príslušnosti teritoriálnej.⁴⁷ Národnostná pestrosť regiónu Sliezska determinovala nielen vzťahy medzi obyvateľmi, ale aj vzťah k regiónu, formovanie regionálnej identity. Iná bola u starousadlíkov, ktorí si uvedomovali špecifickosť a odlišnosť tejto oblasti od ostatných častí Česka, iná bola u prisťahovalých obyvateľov, u ktorých sa formoval vzťah k regiónu postupne a nemal takú intenzitu ako u pôvodných obyvateľov.

V prvorepublikovom období existovalo Sliezsko ako administratívna jednotka a rozvíjali sa tam prvky sliezskej identity, ktorá vyrastala v tomto období z lokálneho patriotizmu so silným historicko-kultúrnym zafarbením a opierala sa o existenciu samosprávnej Zeme sliezskej, ako jednej z historických českých zemí.⁴⁸ Vytvorenie Zeme moravskoslezskej koncom r. 1928 znamenalo síce koniec sliezskej autonómie, pretože v predchádzajúcej podobe nebola nikdy obnovená, ale myšlienka slezanstva, regionálna sliezska identita zostala zachovaná. Stále existoval rad inštitúcií s okruhom sliezskej pôsobnosti. Obdobie po Mníchove do konca druhej svetovej vojny znamenalo deštrukciu československého Sliezska, jeho časti boli pričlenené k Nemecku, Poľsku a protektorátu a ani jedna z teritoriálne organizačných zmien nevyjadrovala nejakú sliezske identitu.⁴⁹

⁴⁶ ROUBAL, Ondřej. *Když se řekne identita.... regionální identita. 3. část [online]*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2011. [cit. 2013-06-26]. Dostupné z <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=149&lst=103>; LÁŠTICOVÁ, Barbora. a BIANCHI, Gabriel. *Výskum identity v českej a slovenskej sociálnej psychológii*. Bratislava, 2001. s. 3; ZICH, František. (ed.). *Regionální identita obyvatel v pohraničí*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2003, s. 13, ISBN 80-7330-039-7.

⁴⁷ PALLAS, Ladislav. *Jazyková otázka a podmínky vytváření národního vědomí ve Slezsku*. Ostrava: Profil, 1970. s. 5-7.

⁴⁸ JANÁK, Dušan. (2007) *Sliezska identita jako politický fenomén po roce 1945*.

In: www.interreg.uni.opole.pl/biblioteka/docs/cz-janak.pdf [cit. 3.3.2013].

⁴⁹ GAWRECKI, Dan. a kol. *Dějiny českého Sliezska 1740 -2000*. Sv. 1-2. Opava: Sliezska univerzita v Opavě, 2003. ISBN 80-7248-226-2, s. 514 - 515.

Nová situácia z hľadiska existencie sliezskej identity nastala po roku 1945 a najmä po roku 1948. Zložité politické, hospodárske aj kultúrne pomery v pohraničí v povojnovom období sa premietali aj do identifikácie obyvateľstva s regiónom. Celá oblasť českého Sliezska bola vojnou silne postihnutá. Došlo tiež k radikálnej zmene národnostných pomerov, keď po odsune nemeckého obyvateľstva prichádzali osídľovať Sliezsko noví obyvatelia jednak z vnútrozemia českých krajín, jednak zo Slovenska a vracali sa aj reemigranti zo zahraničia - prichádzali novoosídlenci, ktorí nemali vytvorené žiadne väzby k regiónu.

V prvých dvoch povojnových rokoch sa sliezska identita u pôvodného českého obyvateľstva ešte pomerne úspešne rozvíjala. Vo svojej činnosti pokračovali inštitúcie, ktoré podporovali jej rozvoj (Slezský kulturní ústav v Prahe, Slezské zemské muzeum a Slezské divadlo v Opave, Slezská matice osvěty lidové na Tešínsku, Matice opavská, Slezská studijní knihovna v Opave). S nástupom komunistického režimu vo februári 1948 nastalo obdobie marginalizácie sliezskej identity, boli potlačované, alebo utlmované takmer všetky prvky slezanstva. Samotný pojem Sliezsko bol redukovaný len na kultúrnu sféru a uvažovalo sa o ňom maximálne v rámci regionálnych historických výskumov, alebo v rozsahu neškodného folklóru. Dôraz sa kládol na rozvoj priemyslového Ostravska formou socialistickej industrializácie a Sliezsko bolo vnímané ako nejaký anachronizmus. Územno správne zmeny v rokoch 1949 a 1960 rozčlenili sliezske územie na úrovni krajov aj okresov a vypustili aj termín sliezske z názvu kraja. Zlikvidované boli tiež sliezske inštitúcie lokálneho charakteru.⁵⁰

Napriek všetkým snahám komunistického režimu o marginalizáciu sliezskej identity sa pocit príslušnosti k regiónu Sliezska, pocit slezanstva nepodarilo z vedomia miestnych obyvateľov úplne vytlačiť. Svedčilo o tom oživenie sliezskej identity koncom 60. rokov 1968-1969. Sliezska idea v tomto období ožila, nestačila sa však plne sformovať. Rozvinuli sa určité kultúrne a vzdelávacie aktivity, v r. 1968 vznikla Matica slezská s pobočkami na Opavsku aj na Tešínsku. Vznikli aj snahy o obnovenie sliezskej samosprávy. Všetky tieto prejavy však nastupujúce obdobie normalizácie zatlačilo opäť do úzadia a marginalizácia sliezskej identity pokračovala až do konca 80. rokov. Nebolo žiadúce ani vítané hlásiť sa k sliezskej identite.

Po novembri 1989 došlo v súvislosti s prechodom k demokratickému politickému a právnomu systému, s vytváraním občianskej spoločnosti, obnovením samosprávy a zásadnej reforme verejnej správy, k oživeniu úvah o slezanstve. Boli obnovené kultúrne a vzdelávacie aktivity na regionálnej úrovni: svoju činnosť v roku 1990 obnovila Matica slezská, v roku 1991 vznikla Slezská univerzita v Opave. Rozvinula sa diskusia o novom územno správnom členení Českej republiky a názov Sliezsko sa začal opäť používať. V r. 2001 začalo fungovať nové krajské zriadenie a Sliezsko sa stalo súčasťou Moravskoslezského kraja, len jeho najzápadnejšia časť - Jesenicko spadalo do kraja Olomouckého.

3 Výskumy Slezského ústavu SZM (ČSAV)

Jednou z inštitúcií, ktorej cieľom bolo skúmať dejiny Sliezska a rozvíjať tak prvky sliezskej identity bol Slezský studijný ústav, základy ktorého boli položené v Opave už v roku 1946 s úlohou „*zabývati se výzkumem a studiem Sllezska i kraje mezi Odrou a Ostravicí... po stránce historické, archeologické, geografické, jazykospytné, národopisní, folkloristické, přírodovědecké, technické, sociologické, zdravotní atd.*“⁵¹.

Po organizačných aj obsahových premenách v 50. rokoch, kedy bol položený dôraz na výskum v hospodárskych dejinách, na výskum dejín robotníckeho hnutia v Sliezsku a na Ostravsku a výskum regionálnej problematiky sa musel brániť nálepke nežiadúceho lokálneho patriotizmu, sa v roku 1958 ústav sa stal súčasťou akadémie vied a pod názvom Slezský ústav ČSAV pôsobil v jej rámci ako samostatné vedecké pracovisko, zaoberajúce sa prírodovednou a spoločenskovednou problematikou.

V polovici 60. rokov sa zmenil výskumný profil Slezského ústavu ČSAV, keď sa z mnohooborového ústavu stal ústavom spoločenskovedným, zameraným okrem dejín Sliezska, na problematiku priemyslových oblastí. V rámci vtedajšieho štátneho plánu vedeckého výskumu mu bola zverená úloha „*Vznik a vývoj průmyslových oblastí v Československu*“, ťažisko ktorého bolo položené na výskum vývoja ostravskej priemyselnej oblasti s perspektívou rozšírenia na celé územie ČSSR⁵² S týmto novým výskumným zameraním veľmi úzko súvisela

⁵⁰ JIRÁSEK, Zdeněk. *Sliezska idea v poválečnom Československu. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 40, 1991, s. 185-191.*

⁵¹ KNAPÍK, Jiří, *Slezský studijní ústav v Opavě 1945-1958. Praha: Výskumné centrum pro dějiny vědy 2004, s. 19.*

⁵² KALUS, Jaromír. *60. let Slezského ústavu SZM, SLEZSKÝ ÚSTAV SZM, PROFIL – VÝZKUM – PERSPEKTIVY Sborník z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 4. a 5. listopadu 2008 v Opavě, Slezské zemské muzeum, Opava 2009.*

aj problematika národnej a regionálnej identity, vzťahov rôznych národností a postavenie národnostných menšín žijúcich v pohraničných oblastiach, ktorá až dovtedy stála mimo záujem vládnucích a straníckych štruktúr.

Práve narastajúci záujem o národnostnú problematiku a spoločenská potreba poznať bližšie vzťahy medzi väčšinovou spoločnosťou a národnostnými menšinami, viedol v druhej polovici 60. rokov k tomu, že sa zrodila potreba skúmania týchto vzťahov: „*Nutnosť poznať na empirickom materiálu skutočný stav vo vzťahoch medzi jednotlivými národnostmi se intenzívne pociťoval již od druhej poloviny 60.let. z této společenské potřeby vznikl v r. 1966 záměr hlouběji prozkoumat vztahy v průmyslové, silně národnostně smíšené oblasti Ostravska, které je současně etnickým pomezím.*“⁵³ Z podnetu vládných (straníckych) štruktúr bol zorganizovaný prvý sociologický výskum interetnických vzťahov na Ostravsku, riešiteľom ktorého sa stal Slezský ústav ČSAV v Opave. Takáto problematika nebola dovtedy sociologickým výskumom v takom rozsahu sledovaná.

Do úvahy prichádzal výskum vzájomných vzťahov príslušníkov národov a tých národnostných skupín, ktoré boli kvalifikované ako národnosti, čo v dobovej terminológii bol pojem pre označenie poľskej, nemeckej, maďarskej, ukrajinskej (rusínskej) národnostnej menšiny. Objektom výskumu Slezského ústavu ČSAV boli menšiny žijúce v oblasti Sliezska a severovýchodných Čech: menšina poľská, menšinu nemecká a Slováci v Českej republike. Slováci žijúci v českých krajinách neboli považovaní za menšinu, boli príslušníkmi druhého štátotvorného národa a do výskumov Slezského ústavu boli zaradení ako samostatná skupina (podobne ako pri podobných výskumoch na Slovensku boli takto sledovaní tam žijúci Česi).⁵⁴ Ďalšie v sledovaných pohraničných oblastiach (Ostravsko, Tešínsko, severovýchodné Čechy) žijúce relatívne početné etniká (napr. Rómovia, Maďari, Gréci) neboli predmetom skúmania. Výskumníci sa tiež snažili nezaraďovať do výberového súboru tých Rómov, ktorí sa hlásili k českej alebo slovenskej národnosti, aby neboli skreslené štruktúry národností.

Sociologické výskumy Slezského ústavu SZM (ČSAV), realizované od polovice 60. rokov, takmer každých 10 rokov, sa sústreďovali na otázky národnej identity, medzietnické vzťahy Čechov, Slovákov a Poliakov, na ich vývoj a zmeny (výskumy na Tešínsku a Ostravsku 1967, 1973, 1983, 1994, 2012) a na vzťahy Čechov, Slovákov a Nemcov (výskum v roku 1987 v severozápadných Čechách), len výskum koncom 90. rokov (1997 a 1998) bol čiastočne regionálny a čiastočne celorepublikový - bol však tématicky orientovaný na sociolingvistickú problematiku, na premenu jazykového a národného vedomia obyvateľov národnostne zmiešaných regiónov Českej republiky. V jednotlivých výskumoch boli sledované otázky národnej identity, národnostnej heterogamie, národnostných kultúr, národno jazykového vedomia, národnostného školstva a interetnických vzťahov na rôznych úrovniach. Posledný z doteraz realizovaných výskumov Slezského ústavu SZM v r. 2012 bol orientovaný na problematiku historickej pamäti a regionálnej identity obyvateľov českého Sliezska.⁵⁵

Každému z výskumov predchádzala dôkladná príprava: vypracovanie projektu výskumu, stanovenie hypotéz, rozsiahle štúdium dostupných historických a štatistických materiálov, príprava dotazníkov alebo záznamových archív atď. Nasledoval výber výskumného súboru a stanovenie lokalít výskumu, pri čom sa vychádzalo z výsledkov sčítaní ľudu. Základnou jednotkou výskumu bol vždy jednotlivec, pre určenie jeho národnej príslušnosti bola rozhodujúca ním samým deklarovaná národná príslušnosť. Nemusela pritom vždy byť v súlade s tou, ktorá bola uvedená v materiáloch, z ktorých bol respondent vybraný (sčítacie operáty ap).

⁵⁶

⁵³ SOKOLOVÁ, G. a kol. *Současný rozvoj národnostních kultur na Ostravsku. Výsledky sociologického výzkumu v okresech Frýdek-Místek a Karviná, Průmyslové oblasti 6, Ostrava: Profil 1978, s. 9.*

⁵⁴ Slováci žijúci v českých krajinách boli špecifická skupina, formálne sa realizoval celý rad menšinových práv, ktoré však neboli právne zakotvené, pozri napr. ŠRAJEROVÁ, Oľga. *Slovenská menšina v ČR. PETRÁŠ, R., PETRUV, H., SCHEU. H.Ch. eds. Menšiny a právo v ČR. Praha: Auditorium 2009, ISBN 978-80-87284-00-1, s. 189 - 198.*

⁵⁵ ŠRAJEROVÁ, Oľga. *Historické a aktuálne otázky vývoje národnostných vzťahov, kultúr a identít v národnostne zmiešanej oblasti Sliezska a severnej Moravy, Sliezko: Paměť- identita- región. Opava: Slezské zemské muzeum, 2015, 182 str. ISBN 978-80-87789-29-2.*

⁵⁶ Pri realizácii výskumov v celoštátnom meradle spolupracoval Slezský ústav s niekoľkými inštitúciami na Slovensku. V roku 1973 to bol Výskumný ústav kultúry v Bratislave a v roku 1983 bol výskumným partnerom Slezského ústavu ČSAV Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach. SOKOLOVÁ, Gabriela. *Ohlédnutí za třiceti lety sociologického výzkumu Slezského ústavu v Opavě, Slezský sborník 69, 1998, č. 4, s. 285 - 296.*

Ďalším dôležitým aspektom výberu respondentov bol ich vek. V prvom a druhom výskume (1967, 1973) bola dolná hranica opýtaných 15 rokov, horná veková hranica nebola stanovená. Pretože sa však ukázalo, že komunikácia tazateľov s niektorými ľuďmi staršími ako 70 rokov bola obťažná a veľmi mladí respondenti s malými životnými skúsenosťami nedokázali sformulovať svoje postoje ku skúmanej problematike, bol v následujúcich výskumoch vek respondentov ohraničený rokmi 18 až 70 rokov.⁵⁷

V každom z realizovaných výskumov bol položený zvýšený dôraz na niektorý výskumný aspekt, avšak základné tematické okruhy zostávali zachované vo všetkých šetreniach, čím bola vytvorená možnosť komparácie. Rozsah a zameranie niektorých otázok sa samozrejme menilo podľa aktuálnej spoločenskej situácie, v snahe postihnúť reakcie obyvateľov skúmaného regiónu na tieto zmeny (napr. rozdelenie čsl. štátu, rušenie malotriedok, dvojazyčnosť apod.).

Vo väčšine výskumov sa pracovalo technikou dotazníkového šetrenia (výnimočne záznamových archívov). Tieto boli podľa potreby dopĺňované napr. interview v národnostne zmiešaných rodinách, rozhovormi s úradníkmi verejnej správy, čitateľskými anketami, výskumami v pracovných kolektívoch, medzi mladými ľuďmi atď. Ďalšími zdrojmi informácií boli štatistiky demografického charakteru, štatistické údaje z oblasti školstva, kultúry, ap. Dotazníky obsahovali 105 - 140 otázok, tieto boli spracovávané do kódov pre výpočtové spracovanie (treba podotknúť, že v dobe realizácie výskumov neexistovala možnosť využitia počítačovej techniky a počítačových programov, ktoré by umožňovali rýchle spracovanie a údaje v dotazníkoch sa kodovali ručne pre zjednodušenie tohoto spracovania). Otázky boli z väčšej časti uzavreté, v menšej miere položené otvorené alebo otvorené. Aj u nich bola snaha nájsť dominantné typy odpovedí a podchytiť ich štatisticky okrem obsahových analýz týchto odpovedí.

Pokiaľ išlo o obsahové zameranie dotazníkov, vzhľadom k šírke, mnohostrannosti, interdisciplinárnosti skúmanej problematiky bolo nutné pri príprave dotazníkov účelne eliminovať niektoré z možných rovín a aspektov, a to ako z hľadiska rozsahu dotazníkov a teda ich únosnosti pre opýtaných, tak aj z niektorých ďalších príčin. Napr. otázky ktoré sa príliš dotýkali vnútorného presvedčenia vzbudzovali u respondentov nedôveru. U iných bolo potrebné prihliadnúť k danej politickej situácii, pre ktorú neboli všetky otázky prijateľné (napr. do r. 1989 otázky k politickej reprezentácii menšín, niektoré otázky týkajúce sa podoby a hĺbky národného povedomia, určité stránky procesov asimilácia ai.)⁵⁸

Opytujúcimi sa (tazateľmi) vo všetkých výskumoch boli vysokoškolskí študenti, učitelia, učitelia - dôchodci. Výskum v roku 2012 na základe výberového konania uskutočnila sociologická agentúra, ktorá disponovala kvalifikovanými tazateľmi v sledovanom regióne a ktorá zaistila aj spracovanie výsledkov do podoby záverečnej zprávy z výskumu. Výber výskumnej vzorky vo všetkých výskumoch (okrem posledného v r. 2012) uskutočňovali pracovníci ústavu podľa štatisticky vybraných lokalít, veľkosti výberového súboru v každej z nich ako aj podľa ďalších demografických znakov (pohlavie, vek, vzdelanie, sociálno-ekonomická charakteristika).

Čo sa týkalo lokalít výskumu, tieto boli vyberané dvojstupňovým náhodným výberom, pričom sa vyberalo zo sídiel, ktoré spĺňovali požiadavku určitej národnostnej zmiešanosti, rôznych veľkostných skupín a rôzneho typu.

3.1 PRVÝ VÝKUM SLEZSKÉHO ÚSTAVU ČSAV 1966-1967 NA OSTRAVSKU

Prvý sociologický výskum otázok národnej identity v oblasti Sliezska bol pripravený a realizovaný Slezským ústavom ČSAV v Opave v druhej polovici 60. rokov. Na základe žiadosti Ideologického oddelenia Severomoravského KV KSČ v Ostrave pripravili pracovníci ústavu v roku 1966 výskumný projekt a v 8 obciach okresov Karviná a Frýdek-Místek uskutočnili predvýskum, ktorého sa zúčastnilo 64 českých, 37 slovenských a 77 poľských respondentov. Bol zameraný predovšetkým na zistenie názorov obyvateľov na otázky spôsobu úpravy národnostných pomerov, národnostné predsudky, dvojazyčnosť a národnostné školstvo.⁵⁹ Už tento prvý predvýskum priniesol celý rad zaujímavých výsledkov. Na jeho základe bol upravený dotazník pre

⁵⁷ *Tabulkové přehledy II. Základní výsledky sociologických výzkumů národnostní problematiky ostravské oblasti, Opava: SU SZM, 1997, s. 2 - 3.*

⁵⁸ *SOKOLOVÁ, Gabriela. Ohlédnutí za třiceti lety sociologických výzkumů ...s. 285 - 296.*

⁵⁹ *HERNOVÁ, Šárka. K výzkumu současné národnostní problematiky ve Slezském ústavu ČSAV. Zprávy Slezského ústavu Československé akademie věd v Opavě, říjen 1966 - zvláštní číslo, s. 2.*

rozsiahly terénny výskum, ktorý sa realizoval v roku 1967 v ostravskej priemyselnej oblasti, v okresoch Karviná, Frýdek-Místek a Ostrava. Prácu v teréne prevádzali na základe záznamového archu k tomuto účelu vyškolení tazatelia, jednak učitelia, politickí a osvetoví pracovníci zo sledovaných okresov, jednak študenti sociológie brnenskej filozofickej fakulty.⁶⁰

Prvý sociologický výskum národnostnej problematiky v našom štáte bol zameraný na otázky národnej identity, interetnických vzťahov, národnostnej heterogamie, jazykového vedomie, dvojjazyčnosti, národnostnej kultúry, školstva, otázky asimilácie, uspokojovanie národnostných potrieb obyvateľov národnostných menšín etc. Osobitná pozornosť bola venovaná národnostným organizáciám pôsobiacim na Ostravsku, predovšetkým PZKO ako aj na riešenie národnostnej problematiky v sledovanom regióne.

Záznamový arch pozostával z dvoch oddielov, z toho prvý bol určený všetkým respondentom výskumu a druhý len niektorým z nich (buď respondentom českej, slovenskej alebo poľskej národnosti). Prvú časť tvorilo 66 otázok, druhú 39 otázok, ktoré mali 2 - 10 alternatív odpovedí. K niektorým problémom mohli opýtaní vyjadriť svoj názor v otvorených otázkách.

Prvú časť záznamového archu tvorili objektívne údaje o respondentovi - pohlavie, vek, národnosť, dĺžka pobytu v oblasti, bydlisko, typ sídla, jazyk a úroveň vzdelania, zamestnanie, národnostná skladba rodiny a používanie jazyka v určitých životných situáciách. Táto časť bola zameraná na otázky národnej identity, vzťah opýtaných k národnostnému školstvu a kultúre, na možnosti Slovákov a Poliakov uplatniť sa v oblasti hospodársko správnej a názory na účelnosť aj na plnenie niektorých špecifických národnostných práv a opatrení. Pozornosť bola tiež venovaná národnostnej tolerancii a národnostným predsudkom.

Druhá časť záznamového archu mala doplniť informácie o tom ako sú českí obyvatelia informovaní o niektorých špecifických problémoch druhých dvoch národností, skúmala príčiny príchodu Slovákov na Ostravsko a s tým spojené otázky sociálnej mobility, Poliaci boli dotazovaní na niektoré otázky ich školstva, vzťah k činnosti PZKO.

Veľké množstvo údajov zhromaždené výskumom bolo potrebné spracovať pomocou výpočtovej techniky. Preto bol dotazník kódovaný a po skončení výskumu bolo prevedené strojové triedenie prvého a druhého stupňa Túto prácu uskutočnilo výpočtové stredisko Třineckých železniží na počítači Minsk 22.⁶¹

Tabuľka 1: Lokality výskumu v roku 1967

Český Těšín	Těrlicko	Ostrava	Komorní Lhotka
Karviná	Louky	Ostrava-Poruba	Vendryně
Karviná -Doubrava	Vrbice	Horní Suchá	Hnojník
Orlová	Dolní Lutyně	Dolní Suchá	Jablunkov
Frýdek-Místek	Rychvald	Albrechtice	Košařiska
Třinec	Lískovec	Stonava	Mosty u Jablunkova
Havířov	Staříč	Dolní Datyně	Horní Žukov

Zdroj: Výskumy Slezského ústavu, fond Slezský ústav v SZM Opava.

Voľba týchto lokalít sa stala do určitej miery základom pre výber lokalít aj v nasledujúcich výskumoch na Ostravsku a Tešínsku, aby bola zachovaná možnosť komparácie aj v tomto smere. Tieto faktory boli konfrontované s výsledkami sčítania ľudu, štatisticky overované tak, aby odpovedali základnému súboru aj keď rozsah nebol v jednotlivých výskumoch celkom identický. Veľkosť výskumných vzoriek v jednotlivých rokoch zobrazuje tabuľka 2.

⁶⁰ Závěrečná zpráva z výskumu národnostních vztahů na Ostravsku. Studie o vývoji průmyslu a průmyslových oblastí 3, Opava: Slezský ústav ČSAV, 1972, s. 20 - 21.

⁶¹ Závěrečná zpráva z výskumu 1972 ...s. 22.

Tabuľka 2: Veľkosť výskumnej vzorky v jednotlivých výskumoch Slezského ústavu 1967 - 2012

Rok výskumu	Česi	Slováci	Poliaci	Celkom
1967	681	500	570	1 751
1973	500	500	500	1 500
1983	551	485	500	1 536
1994	345	300	300	945
1997-1998	225	347	268	840
2012	479	12	50	541

Zdroj: Výskumy Slezského ústavu, fond Slezský ústav v Slezskom zemskom múzeu Opava.

Prvý z realizovaných výskumov bol najrozsiahlejší, keďže bolo oslovených celkom 1751 respondentov všetkých troch sledovaných národností. Výber respondentov bol viacstupňový, náhodný a reprezentoval obyvateľov rôznych typov sídiel (z hľadiska typu, veľkosti, národnostnej zmiešanosti).

V prvej fáze boli náhodne zvolené obce podľa veľkostných skupín a podľa podielu obyvateľstva jednotlivých národností v nich. Druhú fázu tvoril náhodný výber jednotlivých osôb - respondentov väčšinou na základe kartotéky občianskych preukazov na oddeleniach Verejnej bezpečnosti, alebo podľa zoznamu občanov na miestnych národných výboroch. Štatisticky šlo o súbor, ktorý dostatočne reprezentoval dospelú populáciu uvedených okresov zo všetkých potrebných hľadísk.

Čo sa týkalo pohlavia, mali prevahu muži, ktorí tvorili v českom súbore 56,5%, respondentov, tj. 385 osôb, v slovenskom 58% tj. 290 osôb a v poľskom 53,5% tj. 305 osôb. Tento faktor bol determinovaný tým, že výskum sa prevádzal v centre ostravskej priemyselnej oblasti s prevahou mužského obyvateľstva a jeho súčasťou bol aj výskum v hutníckom závode (Třinecké železářny), kde väčšinu zamestnancov tvorili muži. Určité rozdiely sa prejavili medzi jednotlivými národnostnými súbormi aj vo vekovej skladbe. Respondenti boli rozdelení do piatich vekových kategórií 15 - 24 rokov, 25 - 34 rokov, 35 - 44 rokov, 45 - 59 rokov a 60 a viac rokov. Respondentami výskumu boli, ako sme už spomínali, obyvatelia Ostravska a Tešínska starší ako 15 rokov.

Základný súbor vo všetkých výskumoch predstavoval niektorý z prameňov zahrnujúcich úplnú evidenciu obyvateľstva aspoň nad 15 rokov - evidencia trvalo bývajúcего obyvateľstva, kartotéky občianskych preukazov a predovšetkým výsledky sčítaní ľudu.⁶²

Tabuľka 3: Veková skladba respondentov podľa národností vo výskumoch 1967-1994

Vek	ČESI				SLOVÁCI				POLIACI			
	1967	1973	1983	1994	1967	1973	1983	1994	1967	1973	1983	1994
18-24	22,0%	18,0%	7,4%	20,6%	19,0%	10,8%	6,2%	9,0%	17,9%	12,0%	6,6%	13,0%
25-34	0,0%	16,2%	12,3%	25,5%	0,0%	18,6%	11,6%	28,3%	0,0%	14,8%	10,6%	12,7%
35-44	46,0%	39,6%	45,6%	20,6%	67,6%	52,6%	50,9%	33,0%	3,5%	33,6%	47,8%	26,7%
45-59	23,2%	18,0%	27,2%	23,8%	12,2%	15,6%	27,6%	23,0%	24,7%	23,0%	25,3%	33,3%
60 a viac	8,8%	8,2%	7,3%	9,5%	1,2%	2,4%	3,7%	5,7%	13,9%	16,6%	9,8%	14,3%
celkom 100%	681	500	551	345	500	500	485	300	570	500	500	300

Zdroj: Tabuľkové prehľady II. Základní výsledky sociologických výzkumů národnostní problematiky Ostravské oblasti. Slezský ústav SZM Opava, 1997, s. 17.

Výsledky prvého sociologického výskumu potvrdili väčšinu vopred vytýčených pracovných hypotéz. Podali prvú obsiahlu charakteristiku národnej identity obyvateľov žijúcich v danom regióne. Každá z troch skúmaných národností žila v inej objektívnej situácii: väčšinová **česká** s plne rozvinutou národnou identitou, opierajúca sa o vlastnú kultúru a jazyk; tradičná **poľská** s vnútornými väzbami k regiónu, usídlená kompaktno, s hlbokými tradíciami národného života, pre rozvoj jej národnej identity slúžilo nielen rozvinuté poľské školstvo, ale aj dobre fungujúce organizácie založené na národnostnom princípe, predovšetkým PZKO; **slovenská** národnostná skupina prichádzala na Ostravsko v súvislosti s jeho osídľovaním po odsune nemeckého obyvateľstva po roku 1945. Mala neúplnú sociálno profesijnú štruktúru, bola značne územne

⁶² SOKOLOVÁ, Gabriela. Ohlédnutí za třiceti lety sociologických výzkumů Slezského ústavu v Opavě. Slezský sborník 96, 1998, č. 4, s. 285 - 296.

rozptýlená a vnútorne málo integrovaná, prechádzala intenzívnymi premenami (migračný pohyb, urbanizácia, zmena sociálneho zaradenia).

Výskum ukázal, že vo vzájomných vzťahoch troch sledovaných národnostných skupín prevládali vzťahy spolupráce a vzájomnej tolerancie, aj keď v Záverečnej správe z výskumu sa vyskytovali aj konštatovania poplatné dobe, ako napr. že to bol hlavne „*vliv socialistické společnosti, výchova příslušníků jednotlivých národností k internacionální spolupráci, zájem o vybudování pokrokové, prosperující společnosti a socialistická ideologie příznivě ovlivnily národnostní vztahy*“.⁶³

Z výskumu vyplynulo, že národnostné vzťahy ovplyvňujú procesy industrializácie a urbanizácie spolu s demografickými a sociálnymi faktormi. Poukázali tiež na značný stupeň procesu integrácie, ale aj existenciu asimilácie, hlavne u slovenskej skupiny. Súžitie obyvateľov rôznych národností nieslo so sebou aj rad problémov, ktoré bolo potrebné riešiť a to ako legislatívne tak aj organizačne. Príčinu existencie určitých predsudkov, stereotypov a etnocentrizmu v myslení ľudí pritom výskumníci videli v „*minulom vývoji antagonistických společností*“. Závěry o predsudkoch a nedostakoch národnostnej politiky, na ktoré poukazovali hlavne príslušníci menšín (predovšetkým poľskej menšiny), vyplynuli už z predvýskumu, do záverečnej zprávy publikovanej v dobe normalizácie v r. 1972 sa dostali len veľmi náznakovo. V tomto období už nebolo vhodné poukazovať na všetky tieto súvislosti, napr. na porušovanie spravodlivej národnostnej politiky, keď Poliaci používalí na úradoch poľštinu narážali na neochotu a nepochopenie, nebola dodržiavaná dvojjazyčnosť, boli zrušené niektoré poľské školy, Slováci pocítovali slabé zastúpenie na národných výboroch a boli pokladaní miestnymi obyvateľmi za menejcených a primitívnych, mali málo škôl, nikto sa nesnažil, aby sa Slovákom vychádzalo v ústrety tak ako Poliakom etc.⁶⁴

Daný výskum postihol hlavne aktuálny stav súžitia troch národností a len veľmi opatrne, obozretne boli naznačené tendencie ďalšieho vývoja národnostnej problematiky, ktoré mali smerovať k prekonávaniu stereotypov a k tomu, aby všetky národnosti mali rovnaké práva a maximum spoločných záujmov. V záverečnej monografii sa konštatovalo, že stanoviť presnejšie vývojové tendencie národnostných vzťahov v skúmanej oblasti bude možné až po opakovanom výskume tejto problematiky. Boli vyslovené určité hypotézy o predpokladanom vývoji, o celkovom posilnení vzťahov vzájomnej tolerancie medzi národnosťami, významnej dezintegračnej úlohe urbanizačného procesu, zvýšení intenzity asimilácie u poľskej menšiny a úlohe cieľavedomej národnostnej politiky. Pritom práve konfrontácia s teoretickými poznatkami mohla poslúžiť ako podklad pre praktické opatrenia v tejto oblasti. Pre závažnosť skúmanej problematiky a významné zistenia výskumu bolo rozhodnuté výskum po určitom čase opakovať za účelom komparácie výsledkov a hlbšieho poznania zákonitostí etnických procesov.

3.2 DRUHÝ VÝSKUM NÁRODNOSTNEJ PROBLEMATIKY 1973

Druhý rozsiahly výskum uskutočnil Slezský ústav ČSAV v roku 1973. Toto šetrenie bolo súčasťou celoštátne koncipovanej úlohy výskumu národnostnej problematiky so zameraním na otázky rozvoja národnostných kultúr. V spolupráci s Výskumným ústavom kultúry v Bratislave sa pracovníci Slezského ústavu zamerali na otázky národno-kultúrne, súčasne však výskum pokrýval aj v predchádzajúcom výskume sledovanú tématiku medzietnických vzťahov. Kým Slezský ústav skúmal vzťahy Čechov, Poliakov a Slovákov na Ostravsku, bratislavský Výskumný ústav kultúry sledoval vzťahy Slovákov a Maďarov a vzťahy Slovákov a Ukrajincov (Rusínov) na Slovensku.

V období medzi výskumami došlo k významnému zákonnému opatreniu - úprave štátoprávneho usporiadania Československej socialistickej republiky na federatívnom princípe (1943/1968 Sb.) a k úprave postavenia národností v rámci ČSSR ústavným zákonom 144/1968 Sb., v ktorom sa stanovilo, že „národnosti sú primerane k svojej početnosti zastúpené v zastupiteľských zboroch a v iných volených orgánoch“ a ďalej

⁶³ *Závěrečná zpráva z výskumu soudobých národnostních vztahů na Ostravsku. Studie o vývoji průmyslu a průmyslových oblastí 3, Opava, Slezský ústav ČSAV 1972, s. 258.*

⁶⁴ *HERNOVÁ, Šárka. K výskumu současné národnostní problematiky ve Slezském ústavu ČSAV. Zprávy Slezského ústavu Československé akademie věd v Opavě, říjen 1966 - zvláštní číslo, s. 5.*

tento zákon zabezpečoval národnostiam v „rozsahu primeranom záujmom ich národného rozvoja a za podmienok stanovených zákonmi

- a) právo na vzdelávanie v ich jazyku
- b) právo na všestranný kultúrny rozvoj
- c) právo používať ich jazyk v úradnom styku v oblastiach obývaných príslušnou národnosťou
- d) právo na tlač a informácie v ich jazyku“⁶⁵

Výskum v roku 1973 sa zamerával na postihnutie rozdielov medzi jednotlivými etnikami z hľadiska intenzity ich kultúrnych záujmov a preferovaných obsahov (počty prečítaných kníh za rok, sledované tituly novín a časopisov, včetně odborných, tematika sledovaná v televízii, v dennej tlači, návštevnosť divadelných a iných kultúrnych predstavení). Zámerom tohoto výskumu bolo okrem iného sústrediť vo väčšej miere pozornosť práve na problematiku národno kultúrnej orientácie obyvateľov národnostne zmiešaného regiónu - v konfrontácii aj so štátnou kultúrnou politikou (vydávanie kníh a časopisov v jazyku menšín, ich nákup a dovoz, činnosť PZKO, KSONN (Kultúrní sdužení obyvatel německé národnosti) atď.⁶⁶

Zameranie tohoto výskumu bolo širšie ako v roku 1967. Východiskovou etapou prípravy bolo vypracovanie pracovného projektu tematických úloh štátneho plánu. Osobitná pozornosť bola venovaná problematike poľskej národnostnej kultúry v oblasti Tešínskeho Sliezska. Hypotézy stanovené pred začiatkom výskumu vychádzali z predpokladu, že vo vzájomných vzťahoch medzi národnosťami prevládali vzťahy vzájomnej tolerancie a spolupráce, že ich formoval vplyv socialistickej ideológie, ktorej neodeliteľnou súčasťou bola aj obsahovo jednotná kultúra Československa, výchova obyvateľstva k internacionálnej spolupráci a jeho záujem na vybudovaní prosperujúcej spoločnosti. Zároveň sa pripúšťalo, že popri prevládajúcich vzťahoch porozumenia a spolupráce sa objavujú u príslušníkov národností aj negatívne predsudky a stereotypy zdedené na historickom základe, prijaté od okolia alebo aj novo vzniknuté. Zdôrazňovalo sa však, že pre charakter vzájomných vzťahov neboli určujúce.⁶⁷

Okrem dotazníkového šetrenia u výberového súboru osôb bola využitá aj komparácia s výsledkami prvého výskumu v r 1967, analýza štatistických materiálov zo sčítania ľudu v r. 1970, rozbor údajov inštitúcií poverených riadením kultúry a školstva ako aj analýza poľského krajového vysielania Československého rozhlasu. Veľkosť výskumnej vzorky bola stanovená na 1500 osôb po 500 z každej národnosti (českej, slovenskej a poľskej) a oblasťou výskumu boli mestá a obce okresov Karviná a Frýdek Místek. Ako zdroj informácií pre výber respondentov bolo rozhodnuté použiť vyznačovacích archov zo sčítania ľudu v r. 1970, ktoré boli uložené vo Federálnom štatistickom úrade. Respondenti boli z archov vybraní pomocou náhodných čísiel. Veková hranica bola od 15 do 73 rokov. Súbor vybraný týmto spôsobom bol plne reprezentatívny.

Dotazník vypracovaný pre účely tohoto výskumu mal celkom 102 otázok rozčlenených do šiestich tematických okruhov:

1. Kultúrne záujmy a potreby	2. Vzťahy medzi národnosťami
3. Školstvo so slovenským a poľským výučovacím jazykom	4. Spoločenská angažovanosť a svetonázorové otázky
5. Jazyk a národnosť	6. Údaje o opýtanom

Terénny výskum prevádzali podľa inštruktáže pracovníkov Slezského ústavu ČSAV poslucháči Pedagogickej fakulty v Ostrave v novembri a decembri 1973. U väčšiny otázok bola možnosť zvoliť jednu z alternatív odpovedí, v niektorých prípadoch dve, vo výnimočných prípadoch uvádzali opýtaní všetky potrebné odpovede. Údaje zhromaždené dotazníkmi boli zakódované do 143 znakov a boli spracované vo výpočtovom stredisku Třineckých železniární.

⁶⁵ PETRÁŠ, R., PETRŮV, H., SCHEU. H.Ch. eds. *Menšiny a právo v ČR*. Praha: Auditorium, 2009, ISBN 978-80-87284-00-1.

⁶⁶ SOKOLOVÁ, Gabriela. *Ohlédnutí za třiceti lety sociologických výzkumů ...s. 290*

⁶⁷ SOKOLOVÁ, Gabriela. *Současný rozvoj národnostních kultur na Ostravsku. (Výsledky sociologického výzkumu v okresech Frýdek-Místek a Karviná). Průmyslové oblasti 6, Ostrava: Profil 1978, s. 10 - 11.*

Súčasne s prípravou a realizáciou terénneho výskumu sa uskutečnilo aj štúdium a spracovanie niektorých vybraných dokumentov (materiály zo sčítania ľudu, štatistické údaje o národnostnom školstve, o vývoji heterogamie, o kultúrnych akciách uskutočnených pre národnosti, etc.)

Významnú úlohu v rozvoji národnostných kultúr hrali kultúrno osvetové organizácie, v prípade poľskej menšiny to bol PZKO. V období realizácie výskumu pracovalo v okrese Karviná 54 miestnych organizácií PZKO a v okrese Frýdek Místek 40 miestnych skupín, ktoré združovali 23 123 členov. Rozvíjali politickú prácu, kultúrno-výchovnú činnosť a hlavne podporovali ľudovo umeleckú tvorivosť, osvetu a kultúru poľských obyvateľov oblasti. Členmi PZKO bolo 43,4% poľských respondentov výskumu v roku 1973. V dotazníku bolo konkrétne na túto inštitúciu zameraných sedem otázok (štyri pre všetkých účastníkov výskumu a tri otázky pre príslušníkov poľskej národnostnej menšiny), z ich vyhodnotenia vyplynulo, že členovia zväzu mali hlbšiu potrebu spoločenského a kultúrneho života v národnom jazyku, patrili väčšinou k národnostne homogénnym poľským rodinám a charakterizovala ich celkovo vyššia intenzita kultúrnych záujmov. Pochádzali vo väčšej miere z lokalít s vyšším podielom poľského obyvateľstva. Mali záujem o oznamovacie prostriedky a kultúru v materinskom jazyku, ktorého znalosť bola lepšia ako u nečlenov PZKO.⁶⁸

Výskum v roku 1973 sa zaoberal aj otázkami menšinového školstva, ktoré zohráva významnú úlohu pri rozvoji národnej identity. Poľské školstvo malo a má stále rozvinutú sieť škôl od materských po stredné. V okresoch Karviná a Frýdek-Místek existuje sieť škôl s poľským vyučovacím jazykom od materských po stredné školy. V školskom roku 2017/18 bolo v prevádzke 33 materských škôl, ktoré navštevovalo 835 detí, základné školstvo tvorilo 25 škôl s poľským vyučovacím jazykom a navštevovalo ich celkom 1974 žiakov a stredné školstvo zastupovalo gymnázium s poľským vyučovacím jazykom v Českom Tešíne, ktoré malo 12 tried a 312 žiakov a na Obchodnej akadémii v Českom Tešíne študovalo 41 študentov,⁶⁹

Slovenská menšina mala možnosť vzdelávať svoje deti na slovenských základných školách. Slovenské školstvo sa rozvíjalo na Karvinsku, kde v 70. rokoch existovali dve školy so slovenským vyučovacím jazykom s 1297 žiakmi, postupne však záujem o slovenské školstvo upadal, najskôr zanikla jedna zo slovenských škôl a v r. 2000 zanikla aj druhá slovenská škola v Karvinej. Príčiny boli v jazykovej blízkosti oboch národov a v rastúcich asimilačných tendenciách, keď rodičia sa chceli prispôbiť prostrediu, v ktorom sa rozhodli žiť natrvalo.⁷⁰

Vo výskumoch sa sledoval nielen záujem o menšinové školy, posudzovala sa aj miera účelnosti, názory na rozsah a rozmiestnenie menšinových škôl v regióne. Záujem poľskej menšiny o školy s národným jazykom bol vo všetkých výskumoch významný, aj keď časť poľských detí navštevovala české školy.

Je celkom pochopiteľné, že aj do zprávy Slezského ústavu zo sociologických výskumov sa do určitej miery premietali formulácie poplatné dobovej terminológii a vládnucej ideológii. V záverečnej zpráve z výskumu 1973 sa okrem iného napr. písalo: „*V socialistickém Československu můžeme mluvit o kultuře stejného typu u oboch národů a všech národností vzhledem ke společným objektivním základům – existuje jednotný systém ekonomiky, kulturní politiky, jednota ideologie, jednotný systém vzdělávání, který se realizuje v různých jazycích atd. Tato jednota je základem integrované československé kultury, v níž se zachovávají národní specifika.*“⁷¹

Výskum v r. 1973 bol doplnený ďalšími čiastkovými šetreniami v oblasti Sliezska, bol to **výskum jazykovo kultúrnej orientácie čitateľov** troch skúmaných etník na Tešínsku v r. 1972, ktorý sa sústredil predovšetkým na diferenciaciu a intenzitu čitateľských záujmov medzi jednotlivými etnikami, na jazykovú orientáciu vo sfére čitateľských aktivít.

Ďalším šetrením úzko spojeným s výskumom interetnických vzťahov bol v roku 1973 **výskum národnostne zmiešaných pracovných kolektívov Třineckých železiarní**, ktorého sa zúčastnilo 300 osôb, po 100

⁶⁸ SOKOLOVÁ, Gabriela. *Současný rozvoj národnostních kultur na Ostravsku...s.* 1- 171.

⁶⁹ Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2017, Praha cit.

https://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/dokumenty/dokumenty-rady/zprava_2017_tiskarna_def.pdf
[cit. 10.5.2019].

⁷⁰ ŠRAJEROVÁ, Olga. *Školská problematika v sociologických výskumoch Slezského ústavu SZM 1967 - 2000. Otázky menšinového školstva. Slezský sborník 100, 2002, č. 3, s. 217 - 229.*

⁷¹ SOKOLOVÁ, Gabriela. *Současný rozvoj národnostních kultur na Ostravsku...s.* 172.

respondentoch českej, slovenskej a poľskej národnosti.⁷² Predpokladalo sa, že vzťahy na pracovisku môžu ovplyvniť medzietnické vzťahy v regióne. Dotazník obsahujúci 62 otázok bol koncipovaný tak, aby jeho údaje boli v základných otázkach porovnateľné s výsledkami výskumu v celej oblasti. Výskum potvrdil, že národnostné hľadisko nebolo v národnostne zmiešaných kolektívach rozhodujúce, ale bolo ho treba brať do úvahy hlavne v súvislosti so sociálnymi charakteristikami zamestnancov. Nerovnaká sociálna a vzdelanostná štruktúra nepôsobila na vzťahy medzi národnosťami pozitívne. Kým Česi a Poliaci sa takmer rovnako podieľali na kategórii technicko hospodárskych pracovníkov, Slováci mali v dôsledku nepriaznivej kvalifikačnej štruktúry nižšie zastúpenie. Ďalším diferenciačným faktorom bol vek zamestnancov, mladí ľudia boli viac nespokojní s pracovným prostredím a jednaním nadriadených, kým ich postoje k otázkám národnej identity boli pozitívnejšie ako u starších. Celkovo najviac boli spokojní s prácou ako aj s národnostnou zmiešanosťou kolektívov Poliaci, Česi sa najviac orientovali na vlastnú národnosť. Prevažne kladné interetnické vzťahy na pracovisku ovplyvňovali aj vzťahy v mimopracovnom prostredí.⁷³

3.3 TRETÍ VÝSKUM NÁRODNOSTNÝCH VZŤAHOV A KULTÚR V OBLASTI OSTRAVSKA 1983

Tretí výskum realizovaný Slezským ústavom ČSAV v roku 1983 koncepčne aj metodicky nadväzoval na dva predchádzajúce výskumy. Mal tiež celoštátny rozsah, keď sa realizoval v spolupráci s novozriadeným Spoločenskovedným ústavom SAV v Košiciach, ktorý zodpovedal za výskum ukrajinskej (rusínskej) a maďarskej národnosti na Slovensku. Slezský ústav sa na výskume podieľal výskumom slovenskej a poľskej etnickej skupiny na Ostravsku, v národnostne najviac zmiešaných okresoch Frýdek-Místek a Karviná. Pôvodný predpoklad, že všetky tri národnosti budú vo výberovom súbore zastúpené rovnakým počtom 500 respondentov, sa nepodarilo naplniť, pretože niektorí opytaní, ktorí pri sčítaní ľudu v roku 1980 uvádzali slovenskú národnosť, v dobe výskumu už uvádzali národnosť českú. Výberový súbor tak predstavovalo 551 Čechov, 485 Slovákov a 500 Poliakov. Dotazník obsahoval 138 otázok koncipovaných prevažne ako uzavreté, z ktorých respondenti volili 1 - 3 vopred formulované odpovede.⁷⁴

Výsledky výskumu sú obsiahnuté v nepublikovanej Záverečnej zpráve uloženej v Zbierke Slezského ústavu v SZM⁷⁵, v časopiseckých štúdiách a v konferenčných príspevkoch. Výsledky boli využité tiež pri spracovaní publikácie *Soudobé tendence vývoje národností*, ktorá vyšla v roku 1987 v nakladateľstve Academia.⁷⁶

Tento výskum okrem otázok národnej identity, interetnických vzťahov, národnostnej kultúry, jazykovej komunikácie, školstva, hlbšie analyzoval aj také aspekty národnostnej problematiky, ktorým dovtedy nebola venovaná pozornosť: hodnotová orientácia obyvateľov, názory na vzájomné vzťahy medzi etnikami nielen na Ostravsku ale v rámci celej ČSSR, znalosť legislatívnych opatrení v oblasti národnostnej politiky etc.

Výsledky výskumu potvrdili, že malá kompaktnosť národnostných skupín na Ostravsku podmieňovala u nich vysoký stupeň etnickej premiešanosti v rámci všetkých základných spoločenských väzieb - len minimálne počty Poliakov a Slovákov udržiavalo napr. priateľské vzťahy len v rámci vlastnej skupiny. Veľmi premiešané boli tiež susedské kontakty. Nízky stupeň medzietnických výhrad dokladovala aj vysoká miera národnostnej heterogamie. Indikátor tolerancie postihoval päť rozličných situácií: vzťah k inonárodným spolupracovníkom, nadriadeným, susedom, priateľom a postoje k zmiešaným svadbám. Kým v r. 1973 mali len 2% Čechov výhrady k osobám inej národnosti vo všetkých piatich skúmaných situáciách, v roku 1983 to bolo 6%. U Slovákov to bolo v r. 1973 0,6% a o desať rokov neskôr 1,4% a u Poliakov bol nárast tiež minimálny z 0,4% na 1,8%.⁷⁷

Významným aspektom vzájomných vzťahov bolo tiež prijímanie a reflektovanie faktu etnickej zmiešanosti regiónu, v ktorom opytaní žili a spôsob a miera akceptovania osôb inej národnej príslušnosti. Väčšine odpovedajúcich (68,7% Slovákov, 60,3% Čechov a 64,9 % Poliakov) nevadila národnostná zmiešanosť oblasti

⁷² SOKOLOVÁ, Gabriela. Zpracování fondu sociologických výzkumů Slezského ústavu Slezského zemského muzea v Opavě. Slezský sborník 100, 2002, č. 3, s. 210 - 216.

⁷³ SOKOLOVÁ, Gabriela. a kol. O výzkumu národnostně smíšených pracovních kolektivů. Slezský sborník 76, 1978, č. 4, s. 286 - 303.

⁷⁴ SOKOLOVÁ, Gabriela a kol. Nový výzkum interetnických vztahů na Ostravsku. Slezský sborník 1985, s. 1 -24.

⁷⁵ V zbierke Slezský ústav SZM sú uložené všetky materiály z výskumov, včetně dotazníkov a závěrečných zpráv

<http://www.szm.cz/rubrika/92/sbirka/podsbirka-slezskeho-ustavu.html> [cit. 20.5.2019].

⁷⁶ SOKOLOVÁ, Gabriela a kol., *Soudobé tendence vývoje národností v ČSSR*. Praha: Academia 1987, 216 s.

⁷⁷ *Tabulkové přehledy II....* s. 62.

v ktorej žili. Respondenti výskumu neposudzovali osobné kvality iných ľudí na základe ich národnej príslušnosti (93,8% Čechov, 96,1% Slovákov a 96,4 % Poliakov). Vzťahy medzi národnostnými skupinami sa podľa účastníkov výskumu v porovnaní s obdobím po druhej svetovej vojne zlepšili. Treba však poznamenať, že na otázku nedokázali odpovedať dve pätiny opýtaných Čechov a viac ako štvrtina Slovákov, čo potvrdzuje malú znalosť historických faktov. Pri posudzovaní interetnických vzťahov na úrovni medziosobných vzťahov v prostredí malých skupín aj v podobe súžitia väčších etnických celkov sa sledovali aj otázky netolerancie a prejav neznášanlivosti - v akých situáciách sa opýtaní s takýmito prejavmi stretávali a proti osobám ktorej národnostnej príslušnosti bola netolerancia namierená. Kým vo výskume v r. 1967 nepovažovali opýtaní za národnostne neznášanlivú žiadnu národnosť, v nasledujúcich dvoch výskumoch označili respondenti za národnostne neznášanlivých niektorých jednotlivcov rôznych národností.⁷⁸

Otázky súžitia a vzájomných vzťahov sa vnímali vo výskumoch o.i. ako záležitosti podmienené do značnej miery vzájomným pochopením, možnosťou sebarealizácie menšín a tolerancie týchto potrieb väčšinou. Pre život a všestrannú sebarealizáciu menšín bolo nutné vytvárať určitý priestor v podobe právnych opatrení v prospech menšín, ktoré by rešpektovali a zaisťovali ich špecifické potreby v oblasti vzdelávania, kultury, používania jazyka apod. Preto sa vo výskumoch sledovali aj otázky: aké práva by mali mať menšiny, kto (aké inštitúcie) by sa mali podieľať na ich zaisťovaní, či je uspokojivá činnosť inštitúcií pôsobiacich v tejto sfére, zisťovala sa tiež miera informovanosti a to akými normami sú práva menšín garantované a či sú tieto dostatočné. Hoci národnostná politika bola hodnotená respondentami všetkých troch národností v r. 1983 ako spravodlivá, zároveň sa však u viac ako tretiny odpovedajúcich prejavila neznalosť zákonných noriem (zákon o čl. federácii, zákon o postavení národností) a neinformovanosť v otázkach pôsobnosti národných výborov v tejto sfére. Na určité nedostatky v nedodržovaní zákonných noriem poukazovali častejšie Poliáci.⁷⁹

Pretože výskumy, ako sme už uviedli, boli zamerané výhradne na dospelú populáciu, pre vytvorenie komplexného obrazu sledovanej problematiky bolo žiadúce doplniť ich závery o názory a postoje mladeže. Utváranie národného vedomia mladých ľudí v národnostne zmiešanej oblasti priblížil **výskum národného vedomia medzi školskou mládežou**, realizovaný v máji - júni 1985 na základných školách s českým, slovenským a poľským vyučovacím jazykom a na stredných školách s českým a poľským vyučovacím jazykom v Ostrave, Karvinej a Českom Tešíne. Súbor opýtaných predstavoval 160 žiakov 4. tried (prevážne 10 ročných detí), 160 žiakov 8. tried (vo veku prevážne 14 rokov) a 105 študentov tretieho ročníka stredných škôl (17 ročných). Pre každú vekovú kategóriu bol zostavený dotazník odpovedajúci úrovni príslušnej skupiny. Aj keď sa nedá preceňovať poznávací hodnota empirického výskumu relatívne malého súboru respondentov, výskum priniesol rad veľmi zaujímavých poznatkov. Potvrdil, že procesy vývoja a štrukturácie národnej identity majú u českých, slovenských a poľských detí a mládeže niektoré špecifické rysy vyplývajúce z etnického prostredia rodiny, školy a priateľských skupín aj z charakteru vývoja etník v národnostne zmiešanom prostredí a ďalších faktorov. Prostredie, v ktorom žili slovenské deti malo výrazne multietnický charakter, než tomu bolo u detí poľskej a hlavne českej národnosti. To bol jeden z dôvodov prečo sa slovenské deti identifikovali so svojím etnikom menej výrazne než deti české a poľské. U poľských detí sa prejavovala prvá etnická sebareflexia skôr ako u detí českých a slovenských, tiež mali väčší záujem o život svojho etnika. Výskumníci v dotazníku položili deťom otázku *Kdo jsi?* Odpovede zhrňuje nasledujúca tabuľka:

⁷⁸ Tabulkové přehledy II... s. 48 – 49.

⁷⁹ SOKOLOVÁ, Gabriela a kol., *Nový výzkum interetnických vztahů na Ostravsku. Slezský sborník 83, 1985, č. 1, s. 1 – 23.*

Tabuľka 4: Etnická sebareflexia u detí základnej školy, výskum 1985

	Vyučovaci jazyk školy		
	Český	Slovenský	Polský
človek, dievča, chlapec	36,8%	37,2%	0,0%
Čech, Slovák, Polák.	28,1%	2,3%	55,7%
národnosť v kombinácii s jinými označeniami	21,1%	11,6%	6,6%
občan ČSSR v kombinácii s jinými označeniami	5,3%	2,3%	4,9%
všetchny jiné odpovědi (syn, dcera, žák)	5,3%	46,6%	32,8%
neodpověděl	1,6%	0,0%	0,0%

Zdroj: HERNOVÁ, Šárka., STANĚK, Tomáš. *K problematice národního vědomí dětí a mládeže v národnostně smíšené oblasti. Pedagogika, č. 4, 1990, s. 401 – 415.*

Z rozboru týchto a ďalších odpovedí vyplynulo, že o etnickej identite a jeho elementárnej štruktúre možno hovoriť už u desaťročných detí, aj keď identifikácia slovenských detí so svojim etnikom prebieha neskoršie ako u detí poľských a českých. Starší žiaci aj stredoškólači zdôrazňovali svoje štátne občianstvo. Výskum potvrdil, že poľskí žiaci aj študenti sú skupinou, ktorá mala o život svojho etnika väčší záujem ako českí a slovenskí respondenti. Prejavovala tiež hlbšie a konkrétnejšie znalosti tejto problematiky a intenzívnejšie emocionálne zaujatie niektorými jej aspektami. Vzťah k Československu sa u detí poľskej národnosti výraznejšie formoval prostredníctvom regiónu, mali teda výraznejšiu regionálnu identitu.⁸⁰

3.4 VÝSKUM NA TEŠÍNSKU 1994

Ďalší rozsiahly dotazníkový sociologický výskum interetnických vzťahov sa uskutočnil v nových štátnopolitických podmienkach, po rozdelení Československa v roku 1994 v oblasti českého Tešínska, v okresoch Karviná a časti okresu Frýdek Místek. Prebiehal v 14 lokalitách mestského aj vidieckeho charakteru s rôznym stupňom urbanizácie: Orlová, Karviná, Český Těšín, Třinec, Jablunkov, Havířov, z menších miest to bola Bystřice n. Olší, Nýdek, Písek u Jablunkova, Albrechtice, Horní Suchá, Těrlicko a Mosty u Jablunkova. Zúčastnilo sa ho celkom 940 dospelých obyvateľov všetkých troch tam žijúcich národnostných skupín, ktorí predstavovali reprezentatívny výberový súbor. Opytujúcimi sa boli hlavne študenti Obchodno podnikateľskej fakulty Slezskej univerzity v Karvinej. Základom výskumu bol dotazník so 108 otázkami, kde k niektorým problémom bola možnosť vysloviť sa podrobnejšie formou odpovedí na otvorené alebo poloopené otázky. Väčšina otázok bola zhodná pre všetky tri národnosti, len malá časť otázok bola určená pre slovenskú (4 otázky) a poľskú menšinu (6 otázok) v snahe o dokonalejšie zmapovanie menšinovej problematiky. Tématicky bol dotazník koncipovaný tak, aby poznatky z kľúčových otázok boli porovnateľné so zisteniami starších výskumov. Pozornosť v tomto výskume bola venovaná aj otázkám historického vedomia, jeho formovania a determinantom, ako aj názorom na súčasné problémy vnútropolitického vývoja. Dotazníkové šetrenie bolo doplnené rozhovormi v národnostne zmiešaných rodinách.

Hlavným poslaním aj tohoto výskumu bolo postihnúť povahu vzťahov etníc na Tešínsku s prihliadnutím k novým faktom v pohybe etnickej sféry po zmene politických aj štátoprávných pomerov. Výskumné okruhy, podobne ako v predchádzajúcich výskumoch, sledovali najskôr základné demograficko sociálne dáta o respondentoch (vek, vzdelanie, povolanie, typ sídla, národnosť, národnostná zmiešanosť rodiny..), otázky jazykovej orientácie, jazykového vedomia, národnej identity, národnostného školstva, právneho vedomia a národnostných vzťahov medzi majoritným českým obyvateľstvom a menšinami. Charakter týchto vzájomných vzťahov sa sledoval komplexne a to na úrovni medzosobných vzťahov v prostredí malých skupín a tiež vzťahov medzi národnostnými skupinami v rámci regiónu či štátu. Respondenti mali napr. možnosť vyjadriť sa, či im vadí alebo vadil by spolupracovník, nadriadený, sused, manželský partner ich dieťaťa inej než ich vlastnej národnosti. Vyslovovali sa aj k národnostnej zmiešanosti regiónu, v ktorom žili. Sledovali sa tiež názory na prejavy netolerancie, jej formy a prípadné zdroje: či šlo o oživenie starších stereotypov alebo reliktovej dôsledky nedostatočne riešených problémov v minulosti alebo

⁸⁰ HERNOVÁ, Šárka., STANĚK, Tomáš. *K problematice národního vědomí dětí a mládeže v národnostně smíšené oblasti. Pedagogika, č. 4, 1990, s. 401 - 415.*

o novo vzniknuté problémy. S tým úzko súviseli aj otázky vnímania vzájomného súžitia a jeho tolerovanie, chápanie menšinových práv a predstavy opýtaných o povinnostiach a kompetenciách štátu aj regionálnych inštitúcií na tomto poli.

Snahou výskumu bolo tiež postihnúť ako na vzájomné vzťahy zapôsobili významné historické udalosti r. 1989 a rozdelenie Československej republiky v roku 1993 na dva samostatné štáty. Kým v predchádzajúcich výskumoch bola zmena povahy vzájomných vzťahov medzi etnikami skúmaná buď vo vzťahu k roku 1945 alebo k roku 1968 a sledovalo sa, či sa vzťahy pod vplyvom uvedených medzníkov zlepšili, zhoršili, alebo zostali bez zmeny, v tomto výskume bol pridaný ako nový medzník rok 1989.

Podľa názorov väčšiny respondentov sa vzťahy medzi Čechmi a Slovákmi po roku 1945 aj po roku 1968 zlepšili, po roku 1989 zostali rovnaké, či dokonca podľa názoru viac ako 20% oslovených sa zhoršili.

Tabuľka 5: Vzájomné vzťahy Čechov a Slovákov v Československu po r. 1945, 1968, 1989

Vzťahy sú	po roku 1945		po roku 1968		po roku 1989	
	Česi	Slováci	Česi	Slováci	Česi	Slováci
lepšie	52,0%	64,8%	37,7%	46,6%	6,4%	2,7%
rovnaké	4,8%	6,0%	21,8%	22,5%	60,3%	56,0%
horšie	2,6%	1,6%	10,7%	3,7%	21,1%	28,0%
neviem	40,6%	27,6%	29,8%	27,4%	12,1%	13,3%

Zdroj: SOKOLOVÁ, Gabriela. 25 let česko-slovenských vztahů v ČR ve světle sociologických výzkumů. Slezský sborník 94, 1996, č. 3, s. 229 – 235.

Aj v tomto výskume sa venovala pozornosť otázkám právneho vedomia obyvateľov oblasti Sliezska, súčasťou výskumu boli otázky týkajúce sa práv menšín. Zisťovalo sa aké práva by mali mať menšiny, ktoré inštitúcie by sa mali podieľať na ich zaistovaní a či je činnosť inštitúcií pôsobiacich v tejto oblasti uspokojivá. Zaujímavé z hľadiska tejto problematiky boli aj odpovede na otvorenú otázku *Aké menšinové práva by mali mať národnostné menšiny?* najviac respondentov z tých, ktorí odpovedali, sa vyjadrilo, že práva majú byť rovnaké ako majú Česi.

Tabuľka 6: Menšinové práva 1994

Výskum 1994	Česi	Slováci	Poliaci
školsťvo, kultúra, organizácie	12,7%	10,0%	7,7%
používanie jazyka	0,3%	0,7%	3,0%
politické práva	1,5%	0,0%	4,3%
práva ako v iných krajinách	2,3%	2,7%	0,7%
práva ako Česi	42,2%	33,7%	38,3%
práva sú dostatočné	2,0%	3,7%	8,3%
nevie, nevyjadril sa	38,0%	48,7%	33,7%

Zdroj: Tabuľkové prehľady II..., s. 33

Tento výskum potvrdil nielen veľkú neznalosť právnych noriem u respondentov všetkých troch skúmaných národností (96,8% Čechov, 94,3% Slovákov a 90% Poliakov), ale aj nízku úroveň právneho vedomia spoločnosti vôbec.⁸¹

Otázky týkajúce sa národnej identity sa sústreďovali na postihnutie jej pozície v hodnotovej hierarchii, na podiel jednotlivých faktorov pri jej formovaní (rodičia, škola, národnostné organizácie, oznamovacie prostriedky ap.), na posúdenie prípadných zmien vrátane postojov k sliezskej a moravskej národnosti, vzťah k regiónu, domovu, vlasti. Aj výskum v roku 1994 bol koncipovaný tak, aby bol v kľúčových otázkach porovnateľný so staršími výskumami. Záverečná zpráva z výskumu vyšla knižne a bola doplnená o historické štúdie sledujúce otázky historického vývoja poľskej a slovenskej menšiny⁸², čím došlo k určitému prepojeniu

⁸¹ Tabuľkové prehľady II, s. 34

⁸² SOKOLOVÁ, Gabriela., HERNOVÁ, Šárka., ŠRAJEROVÁ, Olga. Česi, Slováci a Poliaci na Těšinsku a jejich vzájemné vztahy. Opava 1997, ISBN 80-86101-03-7, 191 s.

s paralelne riešeným projektom financovaným grantovou agentúrou ČR *Slováci v ČR po roce 1945*.⁸³ Poznatky výskumu z roku 1994 boli doplnené tiež závermi výskumu realizovaného rokoch v 1997-1998, ktorý bol zameraný na otázky národno jazykového vedomia obyvateľov nielen na Těšínsku, ale prakticky v celej ČR.⁸⁴

Výskum v roku 1994 na Tešínsku ukázal, že značná časť Poliakov sa silne identifikovala so svojou národnosťou, aktívne sa zúčastňovala práce v národnostných spoločenských organizáciách a zmeny národnej príslušnosti tolerovala menej často ako ostatné dve skúmané národnosti. Slovenská menšina sa líšila od poľskej nielen svojím pôvodom, ale aj ďalšími znakmi. Slováci sa v minulosti prisťahovali v rámci spoločného štátu a v dôsledku kultúrnej a jazykovej blízkosti s Čechmi nevnímali zmenu etnického prostredia. Keď sa po rozdelení Československa stali národnostnou menšinou a museli riešiť otázku štátnej príslušnosti, niektorí z nich stotožnili rozhodnutie prijať české občianstvo s českou národnosťou. Výskum nedoložil vznik nových národnostných stereotypov, v rámci Sliezska prevládala tolerancia národnostnej zmiešanosti tohto územia.

Za hlavné miesto formovania svojej národnej identity pokladali príslušníci všetkých národnostných skupín rodinné prostredie. V intenzite identifikácie jednotlivca s vlastnou národnosťou boli značné rozdiely, v záujme o národný jazyk a kultúru, o spolky, školy atď. Diferencovaný bol tiež postoj k pojmu vlasť. Väčšina respondentov ho vnímala ako domov, miesto, kde človek žije.

Výskum zaznamenal rozdiely v stupni uzavretosti - otvorenosti Čechov, Slovákov a Poliakov ako skupín, najviac uzavretá sa prejavovala česká majoritná spoločnosť. Medzi Poliakmi a Slovákami sa prejavovali rozdiely v stupni identifikácie so svojou skupinou.

Pre mnohých z nich bola typická bilingválnosť a bikulturalita, aj keď hlavne Poliaci posilňovali snahy zachovať si svoju národnú identitu.

3.5 VÝSKUM OTÁZOK IDENTITY V SLIEZSKU V R. 2012

Posledný z doteraz uskutočnených výskumov Slezského ústavu SZM bol výskum slezskej identity a kolektívnej pamäti realizovaný v rámci projektu NAKI I. *Slezsko: paměť-identita- region* v roku 2012. Tento výskum bol orientovaný hlavne na oblasť Sliezska. Jeho cieľom bolo podať charakteristku špecifickej oblasti českého Sliezska z hľadiska historického, kultúrneho, jazykového a národnostného vývoja, postihnúť otázky kolektívnej pamäti a regionálnej identity miestneho obyvateľstva so všetkými charakteristikami, podobnosťami a odlišnosťami od obyvateľov iných regiónov, ich vzťah k regiónu, názory na jeho špecifickosť, znalosť historických udalostí a osobností spojených so Sliezscom, charakterizovať národnostnú skladbu obyvateľstva skúmaného regiónu a interetnické vzťahy tam žijúcich ľudí na rôznych úrovniach. Pozornosť bola venovaná aj otázkam účasti na spoločenskom a politickom živote regiónu, otázkam právnych noriem z hľadiska národnomenšinovej legislatívy, problematike jazykového vedomia či otázkam vzťahu k vlasti. Našou snahou bolo sledovať uvedené faktory v širších historických súvislostiach a využiť pritom aj komparáciu s minulými výskumami.

Výskum na základe výberového konania realizovala sociologická agentúra AUGUR Consulting s.r.o z Brna. Výskum prebiehal v 65 mestách a obciach a zber dát sprostredkovalo celkom 32 terénnych pracovníkov. Boli to tazatelia (opytovatelia) z celorepublikovej tazateľskej siete žijúci v skúmanom regióne. Kvantitatívny výskum bol doplnený dvomi skupinovými diskusiami (focus groups), realizovanými s obyvateľmi oblasti v Ostrave a v Zlatých Horách.

Sociologický výskum mal charakter aplikovaného terénneho výskumu a ako najvhodnejšia sa ukázala aj tentokrát metóda dotazníkového šetrenia. Dotazník obsahoval celkom 73 otázok, od otázok identifikačného charakteru, cez otázky zavreté, poloopené po otázky otvorené bez ponuky variánt odpovedí. Práve autentické výpovede respondentov boli pre nás významným zdrojom informácií o otázkach formovania, zachovania a rozvoja identity a kolektívnej pamäti miestnych obyvateľov a vhodne dokresľovali celkový obraz

⁸³ PROKOP, Radim, ŠRAJEROVÁ, Olga. SOMMER, Karel. GÍMEŠ, Emil. *Slováci v České republice po roce 1945. Opava 1998, ISBN 80-86101-13-4, 199 s.*

⁸⁴ SOKOLOVÁ, Gabriela., HERNOVÁ, Šárka. *Národně jazykové vědomí obyvatel národnostně smíšených oblastí České republiky. Opava 2000, ISBN 80-86224-17-1.*

sledovanej problematiky. Ako významný zdroj informácií sa ukázal tiež kvalitatívny výskum, ktorý veľmi vhodne doplnil naše poznatky o skúmaných otázkách.

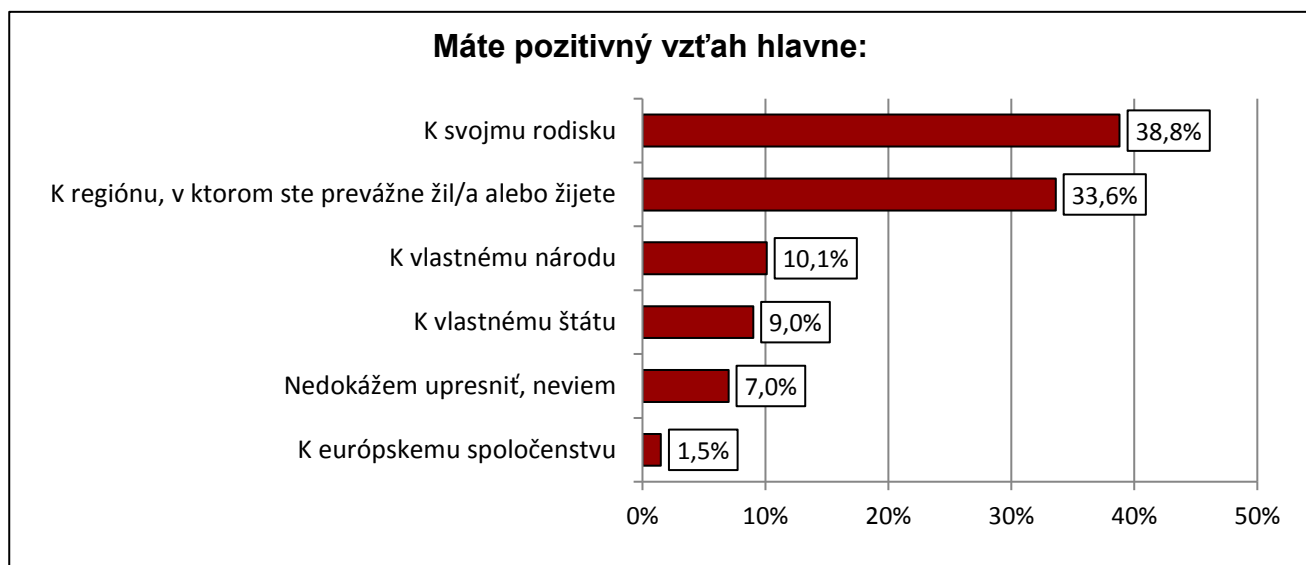
Objektom výskumu, boli obyvatelia dospeléj populácie nad 18 rokov, žijúci v oblasti českého Sliezska. Pri výbere výskumnej vzorky respondentov sme uplatnili kvótny výber na základe sociálno demografickej charakteristiky (pohlavie, vek, vzdelanie, ekonomická aktivita, postavenie v zamestnaní) a miesta bydliska respondentov. Výskumu sa zúčastnilo celkom 547 osôb, z toho bolo 50,8 % žien a 49,2 % mužov. Čo sa týkalo vekovej štruktúry, najviac bola zastúpená generácia v produktívnom veku 25 až 44 rokov, ktorá tvorila viac ako tretinu výberového súboru, čo plne odpovedalo vekovej skladbe základného súboru. Vzdelávaciu kvalifikáciu sme zvolili tak, aby zohľadňovala varianty vzdelávacích stupňov v štatistikách ČSÚ a umožňovala tak komparácie so základným súborom. V rámci skúmaného súboru deklarovalo celkom 16,8 % respondentov vysokoškolské vzdelanie, 34,5 % stredoškolské a 2,4 % vyššie odborné vzdelanie. Respondenti so základným vzdelaním tvorili 15,8 % z celkového počtu opýtaných.

V národnostnej štruktúre prevládali respondenti českej národnosti, ktorých bolo 87,9% a títo nielenže pochádzali z národnostne homogénnych českých rodín (78 %), ale aj žili v homogénnych českých rodinách (70 %). Respondentov poľskej národnosti sa zúčastnilo nášho výskumu 9,3 %, slovenskú národnosť vykázali 2,2 % oslovených. Zaujímavé pre náš výskum bolo 1,1% oslovených hlásiacich sa k sliezskej národnosti. Práve týchto respondentov považujeme za najvýznamnejších stúpcov sliezskej identity. Deklarovali svoju regionálnu príslušnosť v oficiálnych údajoch pri sčítaní ľudu. Využili možnosť, ktorá sa ponúkala od roku 1991 deklarovať svoju národnosť na regionálnej báze.

Viac ako tri štvrtiny respondentov žilo v regióne Sliezska od narodenia, boli teda pôvodnými obyvateľmi sledovanej oblasti. Z tých, ktorí sa do regiónu prisťahovali, pochádzala väčšina z iných miest Českej republiky a len 19 respondentov sa prisťahovalo z iného štátu (zo Slovenska a Poľska). Tak isto aj 60 % rodičov našich respondentov bolo pôvodnými obyvateľmi, ostatní sa prisťahovali najmä v povojnovom období, v rokoch 1945-1950, alebo v nasledujúcich dvoch decéniach v rokoch 1950 - 1970. Prisťahovali sa predovšetkým z iných miest z ČR, štvrtina z nich sa prisťahovala z iných štátov (Slovensko, Rumunsko, Poľsko). Hlavnými dôvodmi ich migrácie do Sliezska boli rodinné dôvody. Ako sami uviedli, prisťahovali sa za parterom/kou, za rodinou. Ďalším dôvodom bola snaha nájsť vhodnú prácu a bývanie.

Pri sledovaní regionálnej identity, participantí nášho výskumu hodnotili najskôr intenzitu svojej vlastnej identifikácie s rozličnými sociálnymi útvarmi: s regiónom (Sliezska), miestom kde žili, s lokálnym spoločenstvom, s jeho obyvateľmi, s národnostnou skupinou, s väčšími územnými útvarmi, s Českou republikou a s Európou. Obyvatelia Sliezska mali pozitívny vzťah najmä k miestnym, geograficky blízkym formám, menej k väčším územným celkom (štát, Európa) a k národnostnej skupine. Takmer tri štvrtiny z nich sa najvýraznejšie identifikovalo práve so svojím rodiskom, s obcou a s regiónom, v ktorom prevážne žili. K vlastnému národu mala primárne pozitívny vzťah desatina opýtaných, s vlastným štátom sa najviac identifikovalo 9,0 % a s európskym spoločenstvom, s Európou sa identifikovalo 1,5 % obyvateľov sledovanej oblasti.

Graf 1: Identifikácia obyvateľov s územím - z hľadiska jeho veľkosti, výskum 2012

Zdroj: výskum Augur Consulting s.r.o. 2012

Pozn.: Na otázku odpovedalo 99,5 % opýtaných.

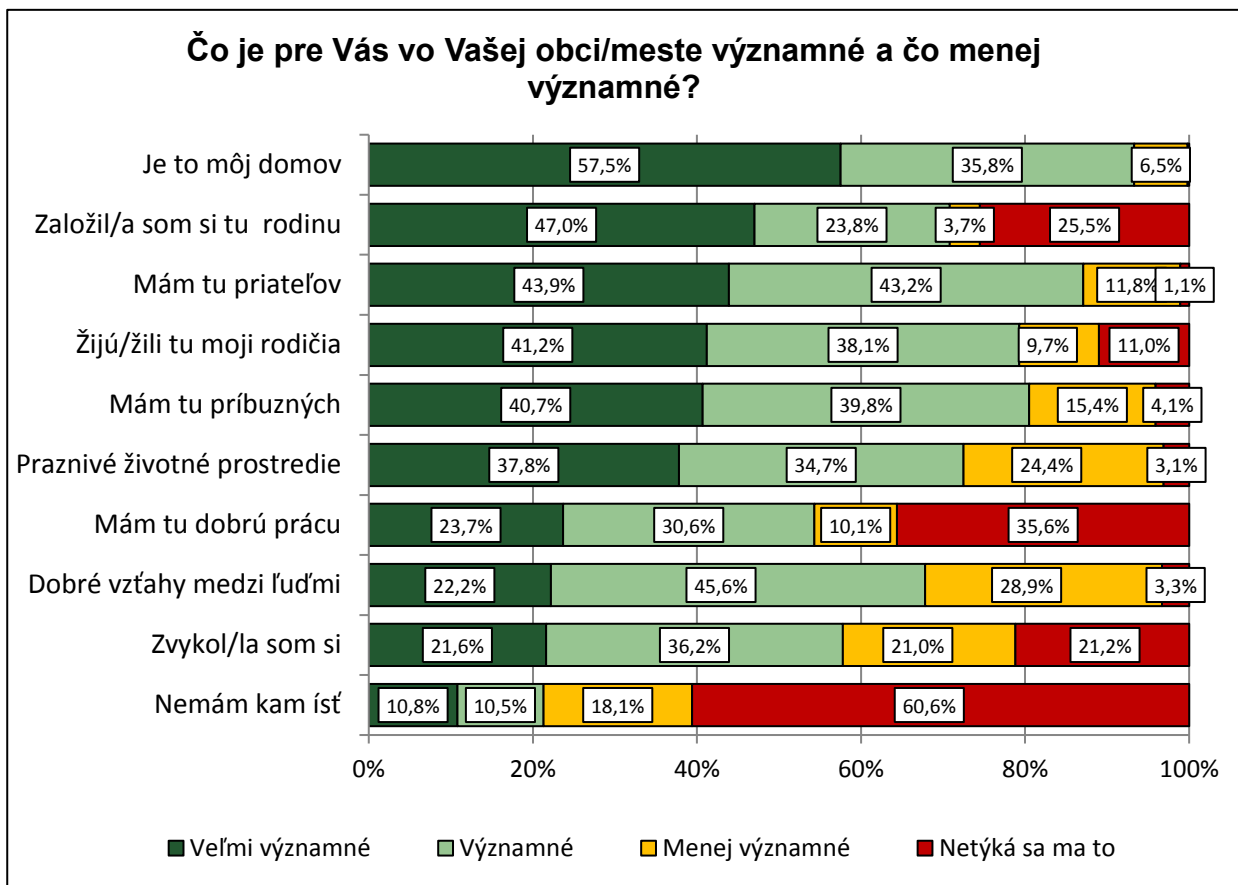
Najväčšiu mieru identifikácie so svojím rodiskom, s regiónom Sliezska vykázali respondenti v oblasti Tešínska a na Opavsku, ktorí tu žili od narodenia, vo vekovej kategórii 35 - 44 rokov a starší ľudia nad 65 rokov. Na druhej strane najsilnejšiu európsku identifikáciu vykázali, podľa predpokladu, mladí ľudia vo veku 18 - 24 rokov.

Pri komparácii výsledkov nášho výskumu s výsledkami iných výskumov podobného zamerania, bola miera regionálnej identifikácie veľmi podobná. Z pramennej publikácie European Value Study z r. 2008 vyplýva, že viac ako polovica (57%) obyvateľov ČR mala najsilnejšiu príslušnosť z hľadiska územia k miestu a obci, kde žili, 27% z oslovených sa najsilnejšie identifikovalo s Českou republikou a 11% s regiónom teda Českom, Moravou a Sliezscom, len 3% ľudí sa identifikovalo s Európou a 2% so svetom ako celkom.⁸⁵

Mieru spätosti obyvateľov s regiónom Sliezska sme sledovali pomocou celého radu indikátorov a zisťovacích otázok. Najvýznamnejším determinantom pre identifikáciu respondentov s obcou kde žili, bolo vnímanie tejto lokality ako domova. Takto vnímalo Sliezske viac ako polovica oslovených. Ďalším faktorom, ktorý podmieňoval intenzitu identifikácie s regiónom bola vlastná rodina, ktorú si tu oslovení obyvatelia založili, ako aj ich priatelia, ktorí v lokalite žili. Významnou, vysoko pozitívne hodnotenou podmienkou života v regióne, bolo tiež to, že v ňom žili rodičia a príbuzní respondentov. V hodnotení dôvodov života v sledovanom regióne sa objavovali aj také faktory ako priaznivé životné prostredie, dobrá práca, dobré vzťahy medzi ľuďmi ap.

⁸⁵ Hodnoty a postoje v ČR 1991-2008. (pramenná publikace European Values Study), 2009, ISBN 978-80-2104-952-9, s. 258 - 259.

Graf 2: Regionálna identita: Čo pre Vás znamená Vaša obec?

Zdroj: AUGUR Consulting s.r.o.

Pri sledovaní otázok regionálnej identifikácie sme venovali pozornosť nielen miere spätosti s územím, kde respondenti žili, ale aj miere spokojnosti so životom v danom regióne. Prevažná väčšina (88,4%) oslovených sa vyjadrila, že v oblasti žijú radi, alebo skôr radi. Celá oblasť Sliezska vykazovala vysokú mieru stability obyvateľstva, silnú väzbu na región. O migrácii mimo región uvažovalo len 4,7% oslovených, predovšetkým mladých ľudí z Jesenicka, pričom dôvody migrácie boli podmienené hlavne sociálno-ekonomickými faktormi, nedostatkom pracovných príležitostí a s tým súvisiacou neuspokojivou materiálnou situáciou. Miera spokojnosti so životom v tej ktorej obci sledovaného regiónu súvisela s niektorými sociálnodemografickými charakteristikami respondentov - s vekom, so vzdelaním aj s geografickou polohou miesta. Svoje bydlisko by nemali najmä ľudia starší nad 45 rokov, identifikujúci sa s poľskou či sliezkou národnosťou, vyššieho vzdelania a samozrejme tí, ktorí považovali svoju ekonomickú situáciu za veľmi dobrú.

Najsilnejšiu väzbu k regiónu vyjadrili obyvatelia Opavska. Respondenti z tejto oblasti kladne hodnotili nielen to, že tu majú svoje rodinné zázemie, svoj domov, že v oblasti je pekné prírodné prostredie, ale mnohí z nich oceňovali aj existenciu množstva historických pamiatok, budov, bezpečnosť a klud menšieho mesta akým je Opava, Hlučín alebo Kravaře.

V prípade Tešínska sa pri hodnotení miery identifikácie objavovala najčastejšie blízkosť prírody, dostatok zelene, bohatá história, stará architektúra, možnosti kultúrneho vyžitia, blízkosť Poľska (čo kladne oceňovali predovšetkým samozrejme obyvatelia poľskej národnosti), občianska vybavenosť, ako aj multikultúrny charakter mesta Český Tešín. Na druhej strane najčastejšie uvádzaným negatívnym faktorom, kvôli ktorému by obyvatelia boli ochotní lokalitu opustiť, bolo znečistené životné prostredie vo veľkých priemyselných mestách (Třinec, Český Tešín, Bohumín). Zjednodušene a výstižne to vyjadrila žena vo vekovej kategórii 25-34 rokov stredoškolského vzdelania z Třinca: „špatné ovzduší Ostravska, přírodní krásy Beskyd“.

Čo sa týkalo Jesenicka, najviac bola obyvateľmi pertraktovaná čistá príroda, zdravé životné prostredie, možnosti športového vyžitia a výhody života v menších lokalitách. Ako negatívny faktor sa u obyvateľov v tejto oblasti najčastejšie objavoval nedostatok pracovných príležitostí a nezamestnanosť.

Ako vnímali Sliezske respondenti nášho výskumu? Na zatvorenú otázku *Čo si predstavujete pod pojmom Sliezsko?* s uvedenými variantami odpovedí, kde mohli oslovení uviesť aj viac variant, odpovedali všetci respondenti výskumu. Najčastejšie vnímali Sliezsko ako historické územie, na druhom mieste bola predstava Sliezska spojená s bývalým politicko- správny celkom a na treťom mieste sa objavovala charakteristika Sliezska ako kultúrnej oblasti. Len 7,1% oslovených nemalo jasnú predstavu, čo je to Sliezsko a pri odpovediach volilo variantu odpovede neviem. 2% odpovedajúcich si nevybralo z ponúkaných variant odpovedí a označilo rubriku iné. (pozri tabuľka č. 10) Pod touto rubrikou sa objavovalo vnímanie Sliezska ako časti Česka, Českej republiky, domova, ako aj vnímanie Sliezska ako časti Sudet, alebo odstrčenej časti ČR.

Väčšina oslovených si uvedomovala určitú odlišnosť Sliezska ako regiónu od ostatných častí Českej republiky plynúcu predovšetkým z jeho historického vývoja, kde žili ľudia rôznych národností: *„Sliezsko považujú pouze za historické území.“* muž, Čech, vysokoškolák, 35-44 rokov z Opavska, odborný pracovník v školstve.

„Sliezsko - území soužití několika národností, které bylo ovlivněno historickým vývojem“ muž, Čech, vek nad 65 rokov, stredoškolač s maturitou na gymnáziu, z Českého Tešína, na dôchodku.

Účastníci nášho výskumu mali tiež možnosť vyjadriť sa k charakteristickým črtám obyvateľov Sliezska, reflektovali určitú odlišnosť Slezanov od obyvateľstva ostatných častí Česka, ktorá spočívala predovšetkým v jazyku a nárečí, ktorým Slezania hovorili. Niektorí zdôrazňovali inakosť aj v spôsobe života, v kultúre a v povahových rysoch: *„Pro obyvatele Sliezska je typická určitá hrdost a tvrdost* „žena, 35-44 rokov, vysokoškolského vzdelania zo Slavkova, administratívna pracovníčka. Zaujímavý je aj výrok mladého muža vo vekovej kategórii 25-34 rokov, stredoškolského vzdelania z Opavy, ktorý súkromne podniká. Ten lakonicky charakterizoval Slezanov výrokom: *„nepovídají tolik co Češi“*.⁸⁶

Ďalší z oslovených sa domnievali, že odlišnosť obyvateľov Sliezska od ďalších obyvateľov českých krajín spočíva hlavne v náboženstve. Predpokladali väčšiu mieru religiozity Slezanov ako u ľudí v iných častiach Českej republiky. Tretina oslovených nevidela žiadny rozdiel medzi obyvateľmi Sliezska a ostatných regiónov ČR a 2% uviedli, že Slezania sa líšia inými znakmi, tieto však nebolo v rámci zatvorenej otázky možno určiť.

Pri sledovaní otázok sliezskej identity sme významnú časť pozornosti venovali aj problematike kolektívnej pamäti, ako významného faktora formovania regionálnej identity.

Prostredníctvom voľných otázok bez ponúkaných variant odpovedí, sme sa snažili zistiť, akú majú obyvatelia Sliezska znalosť histórie, aké významné historické udalosti a osobnosti sa im asociovali v spojení s regiónom Sliezska. Na otázku týkajúcu sa významných historických udalostí Sliezska odpovedali tri štvrtiny oslovených, pričom ich znalosti minulosti boli veľmi dobré. Ako najvýznamnejšiu udalosť spojenú s dejinami Sliezska uvádzali najčastejšie druhú svetovú vojnu a udalosti s ňou súvisiace, akými boli: okupácia Sliezska Nemcami pred II. svetovou vojnou, obdobie protektorátu, boje počas vojny, odsun nemeckého obyvateľstva po skončení vojny, vytyčenie hraníc na Tešínsku, delenie Tešínska po roku 1945 medzi Poľsko a Československo. Ďalšími významnými historickými udalosťami bola podľa respondentov doba vlády Márie Terézie a predovšetkým strata časti územia Sliezska a prusko- rakúske vojny. Niektorí z oslovených pokladali za najvýznamnejšie úseky dejín Sliezska udalosti prvej svetovej vojny, vytváranie Versailleského mierového systému, vytyčovanie nových hraníc prvej ČSR, začlenenie Hlučínska do republiky. Vyskytovali sa aj menej početné odpovede pripomínajúce obdobie pobytu Napoleona v Sliezsku, Frývaldovský štrajk, začiatok ťažby uhlia či čarodejnícké procesy.

Dôležité miesto v kolektívnej pamäti obyvateľov Sliezska mali aj spomienky na významné osobnosti regiónu. Asociácia historických osobností spojených so Sliezskom bola v našom výskume identifikovaná tiež prostredníctvom voľnej otázky. Najčastejšie respondenti spájali oblasť s básnikom Petrom Bezručom a hudobným skladateľom Leošom Janáčkom. Na ďalších miestach sa podľa početnosti vyskytovali osobnosti: Vincenz Priessnitz, Mária Terézia, zakladateľ kúpeľov Dolní Lipová Johan Schroth a starobyľý sliezsky rod Larischov. Odpovede na tieto otázky sú nielen dôkazom veľmi dobrej znalosti histórie regiónu, ale potvrdili aj historické a kultúrne odlišnosti jednotlivých častí Sliezska. Osobnosti zakotvené v historickej pamäti tamajších ľudí boli odlišné na Tešínsku, Opavsku aj Jesenicku. Kým vo východnej časti Sliezska sa stretáme s postavami akými boli Mieszko Tešínsky, Adam Sikora, Jan Kubisz, Piastovci, Josef Pilsudski, na Opavsku sa

⁸⁶ ŠRAJEROVÁ, Olga. *Historické a aktuálne otázky vývoje národnostných vzťahov...*, s. 37

objavuje Joy Adamsonová, Mikuláš Opavský, Vincenc Prasek, Rudolf Gudrich a na Jesenicku Karel Dittrich a Johann Schrott.⁸⁷

Ďalším veľmi významným faktorom formovania kolektívnej pamäti boli povesti, zvyky a rozprávania vzťahujúce sa k oblasti Sliezska. Viac ako polovica respondentov uviedla, že pozná konkrétne povesti, zvyky a rozprávania spojené s regiónom Sliezska najčastejšie z rozprávania svojich rodičov a známých. Najväčšiu znalosť regionálnych ľudových povestí a zvykov vykázali ľudia vo vekovej kategórii 45 – 64 rokov, vyššieho vzdelania.

Aj keď odpovede boli veľmi rôznorodé, po zlúčení do obecných celkov, z nich vyplynulo, že znalosti sa týkali povestí vzťahujúcich sa k prírodným miestam (napr.: Čertovy kameny, Mechové jezírko -Rejvíz, Rychlebské stezky apod.), k mestám a regiónu (napr. založenie mesta Jablunkova, Dolní Lomné či mesta Tešina), k ľuďom a historickým postavám (napr. Larischov rod, zbojník Ondráš apod), k architektonickým pamiatkám, stavbám, hradom apod, k zvykom a tradíciám, historickým udalostiam, slávnostiam, rozprávkám a nadprirodzeným bytostiam (rytieri z Čantoryje). Zreteľné odlišnosti boli nielen podľa lokality, ale aj podľa národnej príslušnosti respondentov, kdeže iné povesti a zvyky sme zaznamenali u českých a iné u poľských obyvateľov.

Pre každú z lokalít Sliezska boli typické určité okruhy povestí a ľudových rozprávání. Pre oblasť Tešínska to boli povesti o zbojníkovi Ondrášovi, o rytieroch pod Čantoryjou, banické povesti, o založení mesta Tešina, o troch bratoch alebo o čiernej kňaznej.⁸⁸ Pre oblasť Opavska boli typické povesti o založení mesta Opavy (boj o páva), o Hradisku na Přerovci a pre pre oblasť Jesenicka povesti o o Mechovom jazierku (o zatopenom mestečku na Rejvízi), o škriatkovi Gillovi z Rejvízu, o čertových kameňoch či o založení Priessnitzových kúpeľov.

Najdôležitejším zdrojom povedomia o povestiach, rozprávaniach, zvykoch súvisiacich s miestom bydliska, s regiónom boli rodinní príslušníci respondentov (rodičia, prarodičia, ďalší príbuzní), alebo ich priatelia a známi. Bol to teda sprostredkovaný prenos informácií. Pre ďalšiu významnú časť opýtaných bola zdrojom informácií o týchto fenoménoch literatúra a tlač, teda priame zdroje. Nízky bol podiel ostatných zdrojov, ako bola škola, internet, rozhlas, tlač a pod.⁸⁹

Viac ako tri štvrtiny obyvateľov Sliezska sa zaujímalo o históriu, kultúru aj súčasné dianie v regióne, dve pätiny z oslovených, poznali regionálnych autorov kníh, sledovali miestnu tlač a boli informovaní o činnosti záujmových, alebo amatérskych združení, ktoré pestovali miestne tradície, pričom viac ako 5% uviedlo, že sa aktívne podieľa na činnosti týchto organizácií a viac ako 20% sa zúčastňovalo týchto kultúrnych akcií pasívne.

Pri analýze otázok regionálnej identity a kolektívnej pamäti obyvateľov sledovaného regiónu Sliezska sme pokladali za potrebné venovať pozornosť aj otázkam patriotizmu, vzťahu k vlasti, ktorá s uvedenými otázkami bezprostredne súvisí. Pojem vlasti sme identifikovali prostredníctvom otvorenej otázky, „*Čo pre Vás znamená slovo vlasť?*“ Odpovedalo celkom 522 opýtaných (t.j. 95,3% z výberovej vzorky). Odpovede sme analyzovali a kategorizovali do deviatich položiek. Najčastejšie obyvatelia Sliezska spájali slovo vlasť so svojím domovom (s miestom, kde žili, so svojím bydliskom, domom, rodinou a priateľmi). Takto charakterizovalo vlasť až 46,4% opýtaných. Ďalší obyvatelia oblasti vnímali vlasť v spojitosti so štátnou príslušnosťou, s Českou republikou, s Moravou, so Sliezskom (16,3%) a s miestom, kde sa narodili. Iní chápali vlasť v zmysle vlastenectva, oddanosti určitému územnému (štátnemu) celku, alebo ju spájali s tradíciami, so zvykmi, s náboženstvom

Obyvatelia Sliezska vnímali vlasť pozitívne, ako územie, kde sa narodili, kde žijú alebo žili ich rodičia, ako miesto, kde bývajú, založili si svoje rodiny, majú svojich priateľov, zamestnanie, kde sa cítia byť doma, kde majú pocit istoty, ako miesto, na ktoré sú hrdí, niektorí opýtaní to vyjadrili napr. takto: „*Místo, kde jsem se narodila a kde žili mí předci, je to něco s čím jsem spjata, ale není to pro mě vše..*“ žena, 25 – 34 rokov, Češka, administratívna pracovníčka, odborné stredoškolské vzdelanie s maturitou, z Českého Tešina.

Len malá skupina opýtaných, 4,2% opýtaných, definovala vlasť ako prázdny pojem, ktorý nemá v dnešnej dobe žiadnu váhu, alebo priznala, že s týmto pojmom sa im nič neasociuje, ba dokonca, že pojem vlasť je len

⁸⁷ ŠRAJEROVÁ, Olga. *Historické a aktuálne otázky vývoje národnostných vzťahov...*, s. 120 - 126.

⁸⁸ O banickej ľudovej slovesnosti v sledovanom regióne podrobne píše vo svojej monografii SOKOLOVÁ, Gabriela. *Hornická lidová slovesnost (záchranný a komparatívny výzkum)*. Opava: Slezský ústav SZM, 2006. ISBN 80-86224-53-8.

⁸⁹ ŠRAJEROVÁ, Olga. *Historické a aktuálne otázky vývoje národnostných vzťahov ...s. 126 - 131.*

abstraktný pojem, ktorý vyvoláva pocit zmätku, ilúzie alebo „*bordelu v politike*“, ako napísal doslova český vysokoškolský študent, vo veku 18 - 24 rokov, z Mostov u Jablunkova.

U podstatnej väčšiny účastníkov nášho výskumu slovo *vlast* vyvolávalo pozitívne emocionálne konotácie, vo svojich odpovediach vyjadrovali príjemné pocity a hrdosť na svoju *vlast*, spájali ju s domovom, rodinou, bydliskom, miestom kde mali priateľov, alebo so svojím rodiskom, kam sa radi vracali. Menšia časť z nich spájala pojem *vlasti* s konkrétnym geografickým pojmom, s určitým územím, štátom, alebo jeho časťou. Nevyskytli sa pritom zásadné rozdiely medzi oslovenými podľa demografickej charakteristiky, podľa veku, pohlavia či vzdelania.

Pri komparácii výsledkov sledovaného výskumu s predchádzajúcimi výskumami z rokov 1994 a 1987, kde sa tiež otázka reflexie „*vlasti*“ sledovala, vidíme veľmi podobné tendencie: identifikácia *vlasti* s regiónom, s domovom, rodinou, miestom, kde opýtaní žili, len menej často sa objavovalo stotožnenie *vlasti* s národom a jeho kultúrou.

V kolektívnej pamäti dnešných obyvateľov Sliezska zostáva zachované z minulosti to, čo je v nej doteraz živé, alebo schopné žiť vo vedomí skupiny. Zostali v nej uchované spomienky na významné udalosti a osobnosti spojené s históriou regiónu, alebo celého štátu, ako aj historické tradície, povesti a rozprávania spojené s regiónom, ktoré sú stále živé a predávané ústnym podaním v rodinách. Na druhej strane sa v kolektívnej pamäti Slezanov prejavil prvok zabúdania, pod vplyvom zložitých kultúrno-spoločenských aj politických udalostí, ktorými región prechádzal v 20. storočí a z kolektívnej pamäti miestnych ľudí sa vytratili niektoré udalosti aj významné osobnosti najmä nemeckého etnického pôvodu.

Výsledky tohoto výskumu, publikované v samostatnej publikácii, potvrdili, že napriek nezvyčajne veľkým presunom obyvateľstva v priebehu a po skončení druhej svetovej vojny aj v dobe povojnového osídľovania a industrializácie, aj napriek tomu, že myšlienka slezanstva bola počas celej doby komunistickej totality marginalizovaná, stále v regióne Sliezska žijú ľudia, ktorým je myšlienka sliezskej identity veľmi blízka, ľudia, ktorí si uvedomujú odlišnosť svojho regiónu od ostatných častí Českej republiky, poznajú dobre jeho minulosť, aj významné osobnosti z neho pochádzajúce a stotožňujú sa so slezanstvom ako regionálnou príslušnosťou. Najsilnejšiu väzbu k regiónu vyjadrili pôvodní, starousadlí obyvatelia na Opavsku a podobné, kladné postoje k regiónu sa premietali aj v názoroch Slezanov z Tešínska, kým najslabšie sa so svojím regiónom identifikovali obyvatelia Jesenicka. Vnútoraná diferenciacia sliezskej identity obyvateľov regiónu súvisela tiež s jej polohou na etnickom rozhraní. Početná poľská menšina spájala so slezanstvom svoju národnostnú príslušnosť a vo vedomí Poliakov sa obidve identity prelínali. Relatívne početné slovenské obyvateľstvo pociťovalo regionálnu identitu inak, skôr ako život v prevažne českom prostredí, kde sa hovorí nielen česky, ale aj miestnym nárečím, existujú tu aj zvláštnosti kultúry a pod. České obyvateľstvo vnímalo sliezsku identitu ako identitu regionálnu.

Obyvatelia českého Sliezska prijímali a reflektovali skutočnosť, že žijú v národnostne zmiešanej oblasti, akceptovali prítomnosť príslušníkov iných národností a národnostná zmiešanosť im nevadila. Väčšiu toleranciu k etnickej zmiešanosti regiónu prejavili príslušníci národnostných menšín. Výhrady voči obyvateľom iných národností sa týkali najčastejšie Rómov, ktorým bola respondentmi vytykaná neprispôsobivosť. Tiež situáciu vo vzťahoch medzi obyvateľmi rôznych národností v Sliezsku po roku 1989 hodnotili účastníci nášho výskumu ako dobrú. Národnostná zmiešanosť oblasti Sliezska bola jej obyvateľmi nielen plne akceptovaná, ale samotní obyvatelia sa na jej rozvoji aktívne podieľali partnerskými zväzkami aj priateľskými kontaktmi s príslušníkmi iných národnostných skupín. Národnostná pestrosť regiónu Sliezska determinovala nielen vzťahy medzi obyvateľmi, ale aj vzťah k regiónu a formovanie regionálnej identity.⁹⁰

3.6 VÝSKUM REGIONÁLNEJ IDENTITY, KULTÚRY A SPOLOČNOSTI ČESKÉHO SLIEZSKA 2018

Na všetky uvedené výskumy určitým spôsobom nadväzuje výskum uskutočnený v roku 2018 v rámci riešenia projektu NAKI II,⁹¹ ktorý realizovala firma Accendo v spolupráci so SZM na početnej vzorke respondentov (3002) z oblasti Sliezska a priľahlých moravských oblastí Moravskoslezského kraja.

⁹⁰ ŠRAJEROVÁ, Olga, *Historické a aktuálne otázky vývoja národnostných vzťahov...*, s. 136 - 139.

⁹¹ VELKÝ HISTORICKÝ ATLAS ČESKÉHO SLEZSKA - *Identita, kultura a společnost českého Slezska v procesu modernizace s dopadem na kulturní krajinu*. DG18P02QVV047.

Reprezentatívne šetrenie prebiehalo formou osobných štandardizovaných rozhovorov so zápisom do záznamového archu (Face to Face) metódou CAPI / PAPI. Cieľom bolo získať validné dáta, na základe ktorých boli identifikované faktory podieľajúce sa na formovaní národnej a regionálnej identity obyvateľov skúmaného regiónu. Sledovalo sa aký je vzťah obyvateľov k regiónu, v ktorom žijú, aká je ich historická pamäť, priestorové vzťahy, hodnotová orientácia, kvalita života, vzťah k menšinám etc. Výber respondentov sa uskutočnil stratifikovaným viacstupňovým náhodným výberom, na základe sociálno demografickej charakteristiky (pohlavie, vek, vzdelanie, ekonomická aktivita, postavenie v zamestnaní) a miesta bydliska respondentov tak, aby boli zastúpení všetci dospelí obyvatelia nad 18 rokov. Územie bolo rozdelené do 5 oblastí: Těšínské Sliezsko, Ostravsko, Opavsko, Hlučínsko, Jeseníky a kontrolná/referenčná skupina tvorená obyvateľmi moravskej časti Moravskoslezského kraja. Pri výbere respondentov sme vyšli z dostupných štatistických údajov, údajov posledného realizovaného sčítania ľudu v r. 2011 a z regionálnych štatistík Českého štatistického úradu. Opierali sme sa o číselné údaje za okresy: Bruntál, Frýdek-Místek, Jeseník, Karviná, Nový Jičín, Opava, Ostrava - mesto.

Výberový súbor respondentov predstavovalo celkom 3002 osôb dospeljej populácie nad 18 rokov. Nášho výskumu sa zúčastnilo celkom 3002 respondentov, z toho bolo 48,7 % mužov a 51,3 % žien, čo plne odpovedalo vekovému zloženiu základného súboru.

Čo sa týkalo vekovej skladby respondentov najväčšie zastúpenie mala generácia vo veku 35 až 64 rokov, ktorá tvorila viac ako polovicu (50,8%) výberového súboru. Respondentov vo veku 65 a viac rokov bola štvrtina (25,3%) a najmenší podiel predstavovali obyvatelia najmladšej vekovej skupiny 18 -34 rokov, z ktorých sa nášho výskumu zúčastnilo 23,9%.

Tabuľka 7: Počet respondentov podľa vekových skupín 2018

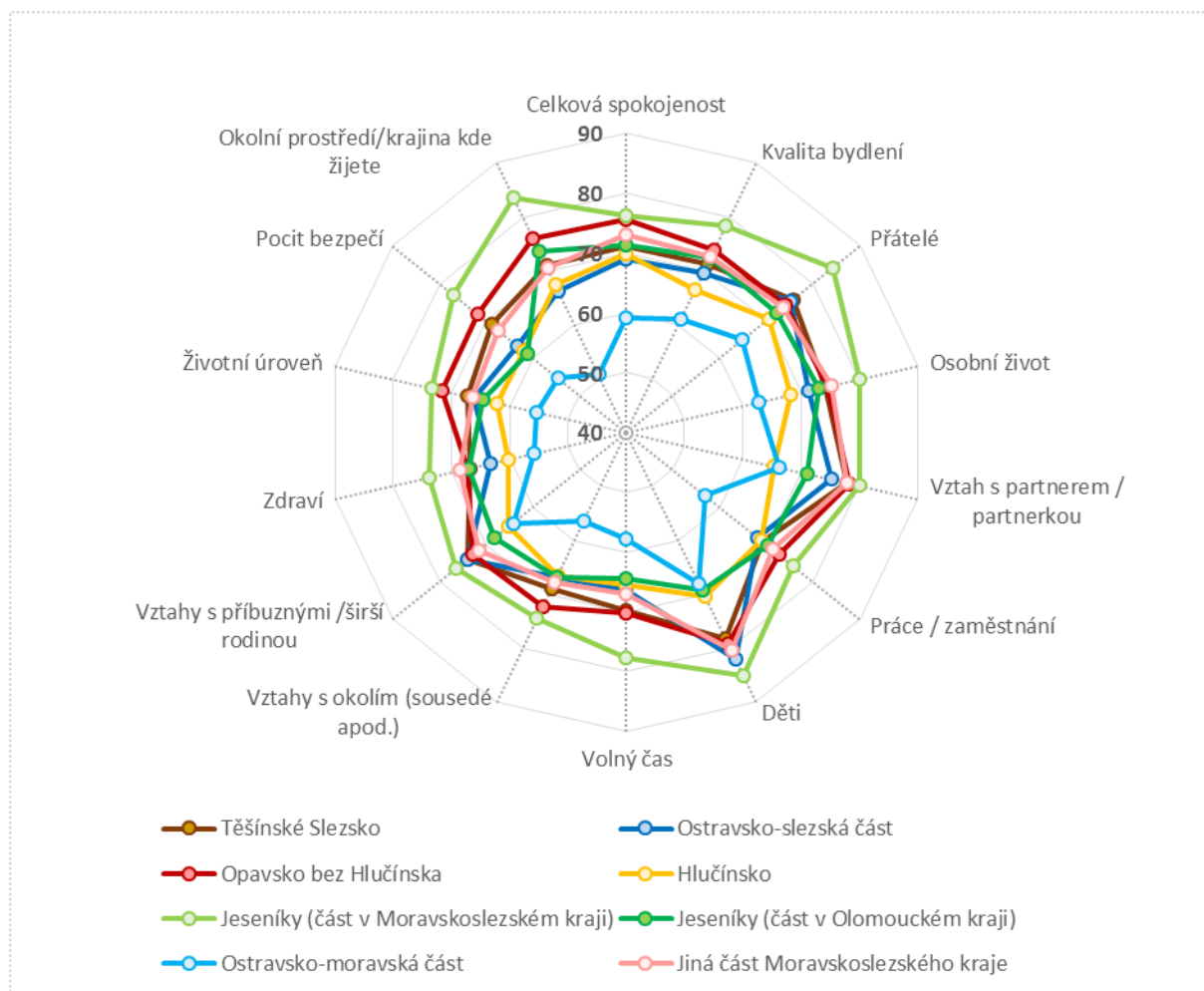
Vek	Celkem	Celkem v %
18–34 let	718	23,9%
35–64 let	1 525	50,8%
65 a více	760	25,3%
Celkem	3 002	100,0%

Zdroj: Sociologické šetření obyvatel českého Sliezska (ACCENDO, 2018)

Súbor respondentov bol v priemere vzdelanejší, ako základný súbor, hlavne čo sa týkalo stredoškolsky vzdelaných osôb. Kým v celom Moravskoslezskom kraji žilo podľa výsledkov sčítania ľudu v roku 2011 obyvateľov so základným vzdelaním 19,6%, základné vzdelanie bez maturity malo celkom 35,1% obyvateľov, stredoškolské vzdelanie s maturitou vykazovalo 29,4% a vysokoškolské 11,2% obyvateľov kraja. V našom výberovom súbore bolo so základným vzdelaním celkom 12,1% (13,3% v Sliezsku) obyvateľov všetkých sledovaných podoblastí, 35,9% (31,1% v Sliezsku) respondentov malo stredné vzdelanie bez maturity, 39,0% (40,7% v Sliezsku) bolo stredoškolačkov s maturitou a 12,9% (14,8% v Sliezsku) tvorili vysokoškolskí vzdelaní obyvatelia.

Významnou súčasťou nášho výskumu bolo aj zisťovanie spokojnosti občanov sledovaného regiónu s kvalitou ich života. Z výsledkov výskumu vyplynulo, že najviac spokojní boli obyvatelia v moravskej oblasti Jesenícka a na Opavsku a najmenšiu spokojnosť naopak vyjadrili obyvatelia v oblasti Ostravska a na Hlučínsku. Títo vyslovili vo svojich odpovediach nespokojnosť nielen s úrovňou bývania, so svojou životnou úrovňou, ale aj celkovú nespokojnosť so svojím životom v skúmanom regióne. Napriek tomu ale neuvažovali o odsťahovaní z miesta svojho bydliska, o tejto eventualite naopak premýšľali viac obyvatelia Tešínskeho Sliezska. Bol to faktor podmienený nedostatkom pracovných príležitostí po reštrukturalizácii ekonomiky, zániku, zrušení ťažkého priemyslu? Odpovede na túto aj ďalšie otázky prinesie vyhodnotenie nášho výskumu.

Graf 3: Úroveň spokojenosti podle podoblastí

Zdroj: Sociologické šetření obyvatel Českého Slezska (ACCENDO,2018)

Pozn.: Otázka A1 Jak jste spokojen/a s následujícími oblastmi Vašeho života?

Úroveň spokojenosti je určena na škále 0-100% 0 = velmi nespokojen; 100 = velmi spokojen

Vo výskume v roku 2018 sme sledovali aj vzťah obyvateľov k regiónu Sliezska, ako k historicky kultúrnemu územnému celku. Naším cieľom bolo zistiť stotožnenie obyvateľov nielen s priestorom ako takým, ale aj stotožnenie s jeho sociálnym obsahom, teda nielen vzťah ľudí ku krajine, mestu, obci vo fyzickom zmysle slova, ale aj identifikáciu s ľuďmi, ktorí tam žijú, s ich spôsobom života, s inštitúciami, organizáciami, ich kultúrou, históriou ap. Pretože sme chceli zistiť ako obyvatelia danú oblasť vnímajú, položili sme im otázku **Co si představujete pod pojmem Sliezska?** Otázka mala 4 varianty odpovedí s tým, že opýtaní mohli uviesť aj viac variánt. Z odpovedí vyplynulo, že najčastejšie vnímali obyvatelia Sliezska ako historické územie, takto ho charakterizovalo viac ako polovica oslovených 54%. Na druhom mieste bolo vnímanie regiónu Sliezska ako kultúrnej oblasti, takto ho vnímalo 20,4% a 15,3% respondentov pokladalo Sliezska za bývalý politicko - správny celok. Až 17,8 % oslovených obyvateľov nemalo žiadnu predstavu o pojme Sliezska a nevedelo odpovedať na danú otázku a 5,7% odpovedajúcich si nevybralo z ponúkaných variánt odpovedí a označilo možnosť iné (samozrejme väčšiu časť tvorili obyvatelia moravskej časti MS kraja).

Tabuľka 8: Vnímanie pojmu Sliezsko podľa respondentov - podoblasti

Podoblast	Bývalý politicko-správny celek	Historické území	Kulturní oblast	Nevím, nemám představu	Jiné
Těšínské Sliezsko	24,4%	46,4%	28,2%	15,3%	2,1%
Ostravsko-slezská část	15,7%	61,5%	21,8%	21,5%	3,8%
Opavsko bez Hlučínska	15,7%	63,9%	20,6%	18,9%	1,5%
Hlučínsko	21,2%	43,5%	18,7%	24,4%	2,8%
Jeseníky (část v Moravskoslezském kraji)	17,0%	56,4%	16,6%	14,4%	0,2%
Jeseníky (část v Olomouckém kraji)	10,0%	40,1%	34,4%	20,2%	1,0%
Sliezsko	18,2%	51,7%	23,7%	18,4%	1,8%
Ostravsko-moravská část	11,9%	60,4%	20,2%	14,9%	3,4%
Jiná část Moravskoslezského kraje	12,8%	53,6%	15,2%	18,1%	13,6%
Moravská část Moravskoslezského kraje	12,5%	56,3%	17,2%	16,8%	9,6%

Zdroj: Sociologické šetření obyvatel Českého Sliezska (ACCENDO, 2018)

Rovnaké poradie odpovedí bolo aj podľa veku respondentov, keď za historické územie označilo Sliezsko najviac obyvateľov (56,6%) vo vekovej kategórii 35 – 64 rokov, kým z najmladších opýtaných vo veku 18 – 34 rokov, takmer tretina nevedela na otázku odpovedať a najmenej z nich 13,2% označilo Sliezsko za bývalý politicko-správny celok, čo zrejme vyplývalo z neznalosti historického vývoja skúmaného regiónu.

Tabuľka 9: Vnímanie pojmu Sliezsko podľa respondentov - vek, vzdelanie a národnosť

Co si představujete pod pojmem Sliezsko?		Bývalý politicko-správny celek	Historické území	Kulturní oblast	Nevím, nemám představu	Jiné
Věk	18-34	13,2%	41,7%	26,1%	29,6%	1,7%
	35-64	20,8%	56,6%	23,9%	14,7%	2,7%
	65 a více	23,8%	52,9%	23,7%	14,2%	2,4%
Vzdělání	Základní	18,3%	34,8%	21,8%	29,4%	1,2%
	Středoškolské (bez maturity)	17,0%	45,5%	27,1%	21,5%	4,4%
	Středoškolské (s maturitou)	19,0%	54,8%	25,5%	17,7%	1,4%
	Vysokoškolské	23,0%	65,7%	19,6%	12,3%	1,4%
Národnost	česká	19,2%	50,4%	24,7%	19,7%	2,4%
	moravská	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	slezská	11,9%	77,0%	11,1%	0,0%	0,0%
	slovenská	31,9%	39,8%	4,0%	25,0%	2,1%
	polská	5,2%	71,3%	44,4%	5,5%	2,0%
	německá	27,0%	77,8%	12,7%	9,5%	0,0%
	jiná	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%

Zdroj: Sociologické šetření obyvatel Českého Sliezska (ACCENDO, 2018)

Pri porovnaní výsledkov s výskumom Sliezského ústavu v roku 2012 vidíme, že rozdiely vo vnímaní regiónu Sliezska u jeho obyvateľov nie sú veľké, aj v tomto výskume bolo na prvom mieste vnímanie oblasti Sliezska ako historického územia, takto ho charakterizovalo až 60,6% opýtaných, na druhom mieste bola charakteristika Sliezska ako kultúrnej oblasti a tretie bolo označenie oblasti ako bývalého politicko-správneho celku. Nižší ako v roku 2012 bol počet tých respondentov, ktorí sa nevedeli, alebo nechceli vyjadriť.

Tabuľka 10: Vnímanie Sliezska vo výskumoch 2012 a 2018

	Bývalý politicko-správny celok	Historické územie	Kultúrna oblasť	Neviem, nemám predstavu	Iné
2012	29,2%	60,6%	29,9%	7,1%	2,0%
2018	18,2%	51,7%	23,7%	18,4%	1,8%

Zdroj: Výskum Augur 2012; Sociologické šetření obyvatel Českého Slezska (ACCENDO, 2018)

Nemenej zaujímavé sú aj ďalšie výsledky tohoto rozsiahleho výskumu, ktoré sú ďalej spracovávané a budú zverejnené v rámci projektu NAKI, poslúžia ako podklady k pripravovanému Atlasu Sliezska a budú tiež publikované v samostatnej monografii.

4 Záverom

Záverom môžeme konštatovať, že výskumy realizované Slezským ústavom Slezského zemského múzea od polovice 60. rokov minulého storočia do súčasnosti boli jedinečné a priniesli celý rad nových poznatkov o národnej a regionálnej identite, o vývoji národnostných menšín a ich názoroch na aktuálne problémy, o podobe interetnických vzťahov v danom období, o intenzite a podobe prebiehajúcich zmien v etnických štruktúrach. Vo všetkých realizovaných výskumoch sa sledovala: demografická štruktúra, sociálno-ekonomická a vzdelanostná skladba a s tým súvisiace sociálno ekonomické postavenie, národno-kultúrna orientácia, otázky školstva, spolková činnosť, procesy asimilácie a integrácie, národno-jazyková orientácia, právne vedomie obyvateľov, otázky národného vedomia, kolektívnej pamäti, regionálnej a národnej identity.

Výskumy realizované do r. 1989 nemohli otvorene postihnúť všetky otázky, ktoré by si pozornosť zaslúžili, dané možnosti však boli využité maximálne a Slezský ústav bol prvým výskumným pracoviskom, ktoré uskutočnilo rozsiahle výskumy národnej a regionálnej identity, ktoré dovtedy nemali v československej spoločnosti obdobu. Vytvoril tak rozsiahlu databázu informácií, ktoré sú ojedinelé a môžu poslúžiť ďalším výskumom a komparáciám.

Zo všetkých materiálov doteraz realizovaných výskumov vznikol v Slezskom zemskom múzeu ojedinelý fond sociologických výskumov realizovaný jedinou inštitúciou v národnostne zmiešaných oblastiach na Ostravsku, Tešínsku a v severných Čechách. V tomto fonde sú zhromaždené výskumné materiály zo sociologických výskumov od reprezentatívnych výberových súborov za obdobie viac ako 50 rokov.

Výskumy potvrdili, že sliezska identita je viazaná na určité územie, na región Sliezska, v ktorom je hlboko zakorenená. Formovali ju ľudia, ktorí tu po stáročia žili. Je utváraná nielen identifikáciou s týmto územím, vzťahom k fyzickému prostrediu daného územia, ale aj spoločnou kolektívnou pamäťou, stotožnením so spoločenstvom ľudí na ňom žijúcimi, s ich kultúrou, tradíciami, zdieľanými hodnotami a vzorcami chovania. Má určité emocionálne zafarbenie. Základom existencie regionálnej sliezskej identity je, že pretrváva v podobe symbolov, elementov, kódov a tradičných väzieb, je zakorenená v socio-kultúrnych vzorcoch chovania a jednaní ľudí. Obyvatelia Sliezska si uvedomujú odlišnosť, inakosť svojho regiónu od ostatných oblastí Česka. Vidia ju predovšetkým v odlišnom historickom vývoji, v kultúre, v tradíciách. Slezania sa odlišujú od ostatných obyvateľov českých krajín nielen jazykom, ktorým komunikujú, kultúrou a spôsobom života, ale aj povahovými rysmi a väčšou mierou religiozity. Otázky slezanstva, sliezskej identity nie sú iba akýmiisi reminiscenciami, anachronizmom, pripomenutím či oživením niečoho z minulosti, rozpomienkou na staré časy, ale majú svoj význam aj v dnešnej dobe a stále hrajú významnú úlohu vo vedomí miestneho obyvateľstva. Región Sliezska ako sociopriestorový proces, ako sociálna konštrukcia je založený na kolektívnej sociálnej identifikácii a na početných aktivitách, ktorými je vytváraný, postupne inštitucionalizovaný a reprodukován.

Zoznam použitej literatúry:

- GAWRECKI, Dan. (2003). *Dějiny českého Slezska 1740 -2000*, 2 svazky, Opava, ISBN 80-7248-226-2.
- GAWRECKI, Dan. (1998) Hlavní problémy výzkumu dějin českého Slezska od roku 1742 do současnosti. BORÁK, Mečislav. (ed), (1998), *Slezsko v dějinách českého státu*, ISBN 80-86101-18-5.
- HERNOVÁ, Šárka. (1996) K výzkumu současné národnostní problematiky ve Slezském ústavu ČSAV. *Zprávy Slezského ústavu Československé akademie věd v Opavě*, říjen 1966 - zvláštní číslo.
- HERNOVÁ, Šárka., STANĚK, Tomáš., (1990) K problematice národního vědomí dětí a mládeže v národnostně smíšené oblasti. *Pedagogika*, č. 4, s. 401-415.
- Hodnoty a postoje v ČR 1991-2008*. (pramenná publikace European Values Study), (2009), ISBN 978-80-2104-952-9.
- JANÁK, Dušan. (2007) Slezská identita jako politický fenomén po roce 1945. In: www.interreg.uni.opole.pl/biblioteka/docs/cz-janak.pdf [cit. 3.3.2013]
- JIRÁSEK, Zdeněk. (1991), Slezská idea v poválečném Československu. *Časopis Slezského zemského muzea*, série B, 40, s. 185-191.
- KALUS, Jaromír. (2009) 60. let Slezského ústavu SZM, *SLEZSKÝ ÚSTAV SZM, PROFIL – VÝZKUM – PERSPEKTIVY*. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 4. a 5. listopadu 2008 v Opavě, Opava: Slezské zemské muzeum.
- KILIÁNOVÁ, Gabriela. (1998) Teoretické východiská pre výskum etnických otázok v národopise /etnológii na Slovensku. *Identita etnických spoločností*. Bratislava: Ústav etnológie SAV.
- KNAPÍK, Jiří. (2004) *Slezský studijní ústav v Opavě 1945-1958*. Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 160 s.
- KNAPÍK, Jiří., JIRÁSEK, Zdeněk. (2010), Nechtěné Slezsko. Reflexe českého „slezanství“ v poválečném Československu (1945-1969). *Soudobé dějiny* 2010, č. 3, s. 421 - 440.
- LÁŠTICOVÁ, Barbora., BIANCHI, Gabriel. (2001) *Výskum identity v českej a slovenskej sociálnej psychológii*. Bratislava.
- MIKUŠ, Tibor.(2012), *Fenomény budovania regionálnej identity* <http://www.skts.sk/?action=article&category=2&saction=showArticle&id=88> [cit. 9.9.2013]
- MÜLLER, Karel B. (2007) *Formování pozitivních identit mezi minulostí a budoucností. Příspěvek k projektu evropské identity*. http://sreview.soc.cas.cz/uploads/4c6bdd169df2b61ddc3e30f416162b4bfdd28212_512_07-4%20Muller.pdf [cit 28.8.2013]
- PALLAS, Ladislav. (1970) *Jazyková otázka a podmínky vytváření národního vědomí ve Slezsku*. Ostrava: Profil.
- PODOBA, Juraj. (2009) Identita a moc: etnický konflikt v kontexte transformačných procesov. KILIÁNOVÁ, G., KOWALSKÁ, E., KREKOVIČOVÁ, E.(eds.) *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava: Veda, ISBN978-80-224-1025-0, s. 562 - 563.
- PETRÁŠ, René.(2007) *Menšiny v komunistickém Československu. Právní a faktické postavení národnostních menšin v českých zemích v letech 1948-1970*. Praha: Eurolex Bohemia, s.88 - 250.
- PETRÁŠ, René., PETRŮV, Helena., SCHEU. H.Ch. (eds.) (2009) *Menšiny a právo v ČR*. Praha: Auditorium, ISBN 978-80-87284-00-1.
- POWER, Martina., KUČERA, Rudolf. (2012) Úvod: kategorie identity v současné historiografii. In Rudolf KUČERA a kol. *Identity v českých zemích 19. a 20. století. Hledání a proměny*, Praha: Masarykův ústav AV ČR, s. 9 - 26.

- PROKOP, Radim., ŠRAJEROVÁ, Oľga., SOMMER, Karel., GÍMEŠ, Emil. (1998) *Slováci v České republice po roce 1945*. Opava: Slezský ústav SZM, 199 s. ISBN 80-86101-13-4.
- ROUBAL, Ondřej. (2013) *Když se řekne identita.... regionalní identita III. část*, In: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=149&lst=103>, [cit. 26.6.2013].
- SIWEK, Tadeusz, KAŇOK, Jaromír. (2000), *Vědomí slezské identity v mentální mapě*. Spisy Filozofické fakulty Ostravské univerzity č. 136, Ostrava 2000, ISBN 80-7042-576-8.
- SIWEK, Tadeusz, KAŇOK, Jaromír. (2001), *Mapa regionální identity českého Slezska*, In ŠrajEROVÁ, Oľga (Ed) *Otázky národní identity - determinanty a subjektivní vnímání v podmínkách současné multietnické společnosti*. Sborník, Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea, s. 105 -112.
- SOKOLOVÁ, Gabriela. a kol. (1978) *Současný rozvoj národnostních kultur na Ostravsku*. Výsledky sociologického výzkumu v okresech Frýdek-Místek a Karviná, *Průmyslové oblasti 6*, Ostrava: Profil, s. 8 -179.
- SOKOLOVÁ, Gabriela. a kol. (1978 b) *O výzkumu národnostně smíšených pracovních kolektivů*, In *Slezský sborník 76*, č. 4, s. 286 - 303.
- SOKOLOVÁ, Gabriela a kol. (1985) *Nový výzkum interetnických vztahů na Ostravsku*. *Slezský sborník*, č. 1, s. 1 - 23.
- SOKOLOVÁ, Gabriela a kolektiv., (1987) *Soudobé tendence vývoje národností v ČSSR*. Praha: Academia. 216 s.
- SOKOLOVÁ, Gabriela., HERNOVÁ, Šárka., ŠRAJEROVÁ, Oľga. (1996) *Češi, Slováci a Poláci na Těšínsku a jejich vzájemné vztahy*. Opava: Slezský ústav SZM, 191 s. ISBN 80-86101-03-7
- SOKOLOVÁ, Gabriela., (1996 b) *25 let česko-slovenských vztahů v ČR ve světle sociologických výzkumů*. *Slezský sborník 94*, 1996, č. 3, s. 229 - 235.
- SOKOLOVÁ, Gabriela. (1998) *Ohlédnutí za třiceti lety sociologických výzkumů Slezského ústavu v Opavě*. *Slezský sborník 69*, č. 4, s. 285 - 296.
- SOKOLOVÁ, Gabriela. (2002) *Zpracování fondu sociologických výzkumů Slezského ústavu Slezského zemského muzea v Opavě*. *Slezský sborník 100*, č. 3, s. 210-216.
- SOKOLOVÁ, Gabriela., HERNOVÁ, Šárka. (2000) *Národně jazykové vědomí obyvatel národnostně smíšených oblastí České republiky*, Opava, ISBN 80-86224-17-1.
- ŠRAJEROVÁ, Oľga. (2002) *Školská problematika v sociologických výzkumech Slezského ústavu SZM 1967 - 2000. Otázky menšinového školstva*. *Slezský sborník 100*, č. 3, s. 217 - 229.
- ŠRAJEROVÁ, Oľga. (2012) *Slezsko: paměť – identita – región*. SOUKUPOVÁ, B., GODULA-WĘCŁAWOWICZ, R., HROCH, M. (eds). *Společnost českých zemí v evropských kontextech. České evropanství ve srovnávacích perspektivách*. Praha: FHS s. 80–92, ISBN 978-80-87398-20-3.
- ŠRAJEROVÁ, Oľga. (2013) *Marginalizácia sliezskej identity*. SOUKUPOVÁ, Blanka., NOSKOVÁ, Helena., BEDNAŘÍK, Petr. (eds), *Paměť-národ-menšiny-marginalizace-identity I*, Praha: FHS UK, , Svazek 6, s. 71 – 86, ISBN 978-80-87398-43-2.
- ŠRAJEROVÁ, Oľga. (2015) *Historické a aktuálne otázky vývoje národnostných vzťahov, kultúr a identít v národnostne zmiešanej oblasti Sliezska a severnej Moravy, Sliezko: Pamäť- identita- región*. Opava: Slezské zemské muzeum. 182 str. ISBN 978-80-87789-29-2.
- Tabulkové přehledy II. Základní výsledky sociologických výzkumů národnostní problematiky ostravské oblasti* (1997). Opava: SU SZM, 65 s.
- ZICH, František. (Ed), (2003), *Regionální identita obyvatel v pohraničí*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, ISBN 80-7330-039-7.
- Závěrečná zpráva z výzkumu národnostních vztahů na Ostravsku. (1972). *Studie o vývoji průmyslu a průmyslových oblastí 3*, Opava: Slezský ústav ČSAV, 361 s.

Závěrečná zpráva, Sociologický výzkum otázek slezské identity (2012), jako součást projektu:

„SLEZSKO: PAMĚŤ – IDENTITA – REGION“, číslo grantu: DF11P01OVV018,

jehož hlavním řešitelem je Slezské zemské muzeum v Opavě, Brno: Augur s r o.

Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2017, Praha

https://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/dokumenty/dokumenty rady/zprava_2017_tiskarna_def.pdf [cit. 10.5.2019]

<http://www.szm.cz/rubrika/92/sbirka/podsbirka-slezskeho-ustavu.html> [10.5.2019]

Krátké představení autora

PhDr. Olga Šrajerová, CSc. (*1953),⁹² vystudovala FF Univerzity Komenského v Bratislavě (PhDr. 1979, CSc. 1986), od r. 1977 pracuje ve Slezském ústavu AV ČR, od r. 1993 Slezský ústav Slezského zemského muzea Opava, jako vědecký pracovník, zabývá se česko-slovenskými dějinami, národnostní otázkou v ČR, interetnickými vztahmi po druhé světové válce, otázkami regionální identity a historické paměti, národnostními menšinami, především problematikou postavení Slováků v ČR.

⁹² <http://www.szm.cz/clanek/2159/veda-a-vyzkum/profily-odbornych-pracovniku/phdr-olga-srajerova-csc.html> [cit. 30. 7. 2019]